

การต่อสู้และจิตสำนึกทางการเมืองของชาวนาและผู้ตกอยู่ใน สถานะรองในฟิลิปปินส์สมัยอาณานิคมใน *PO-ON* ของ ฟรานซิสโก ซีโอนีล โฮเซ¹

สิริฉัตร รักการ^{2*}, ทวีศักดิ์ เผือกสม² และ สิงห์ สุวรรณกิจ³

² คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ ประเทศไทย

³ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประเทศไทย

The Political Struggle and Consciousness of the Peasants and the Subaltern Class during the Colonial Period of the Philippines in Francisco Sionil Jose's *PO-ON*

Sirichat Rakkan^{2*}, Davisakd Puaksom², and Sing Suwannakij³

² Faculty of Social Sciences, Naresuan University, Thailand

³ Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 6 December 2022

Revised 7 May 2023

Accepted 9 May 2023

คำสำคัญ

โป-อน

กบฏชาวนา

ผู้ตกอยู่ในสถานะรอง

จิตสำนึกทางการเมือง

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ฟิลิปปินส์

แบบหลังอาณานิคม

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ต้องการศึกษาวิเคราะห์นวนิยายฟิลิปปินส์แบบหลังอาณานิคมในภาษาอังกฤษเรื่อง *PO-ON* ของฟรานซิสโก ซีโอนีล โฮเซ ผ่านกรอบคิด “การศึกษาผู้ตกอยู่ในสถานะรอง” เพื่อเผยให้เห็นว่า ภายใต้การปกครองของคณะสงฆ์คาทอลิกและข้าราชการอาณานิคมในช่วงปลายสมัยอาณานิคมสเปนและในสงครามฟิลิปปินส์-อเมริกันนั้น ชาวนาและผู้ตกอยู่ในสถานะรองชาวพื้นเมืองมีการต่อสู้ต่อการครอบงำดังกล่าวในรูปแบบที่หลากหลาย อีกทั้งยังเป็นการเคลื่อนไหวในระดับจิตสำนึกทางการเมืองที่ประกอบขึ้นจากโลกทัศน์และประสบการณ์เฉพาะของพวกเขาเอง ดังนั้น บทความชิ้นนี้จึงต้องการถกเถียงต่อวาทกรรมแบบจักรวรรดิในประวัติศาสตร์นิพนธ์ฟิลิปปินส์ยุคหลังอาณานิคมที่จัดวางให้กบฏชาวนาอยู่ในฐานะการต่อสู้แบบก่อนการเมือง และปราศจากจิตสำนึกทางการเมือง

* Corresponding author

E-mail address:

chatymelody@gmail.com

¹ บทความวิจัยชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ เรื่อง “มหากาพย์แห่งโรซาลอส: วรรณกรรมและความทรงจำทางประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์จากเบื้องล่างในนวนิยายของฟรานซิสโก ซีโอนีล โฮเซ”

Keywords:

PO-ON,
peasant rebellion,
subaltern class,
political consciousness,
postcolonial Philippine
historiography

Abstract

This article aims to analyze *PO-ON*, the Philippine postcolonial novel in English of Francisco Sionil Jose through the subaltern studies framework. It is revealed that under the rule of Catholic clergy and colonial civil servants during the late Spanish colonial period and the Philippine-American war, the native peasant and the subaltern class had struggled against such domination in various ways. There was also the movement at the level of political consciousness that arose out of their specific perspectives and experiences. This paper therefore attempts to discuss the imperial discourse in postcolonial Philippine historiography that has posited the struggle of peasant rebellion as pre-political and without political consciousness.

1. บทนำ

หากย้อนกลับไปทบทวนการศึกษาทฤษฎีขบวนการและการต่อสู้เพื่อการปฏิวัติปลดแอกหมู่เกาะฟิลิปปินส์ออกจากการเป็นอาณานิคมสเปนใน ค.ศ. 1896 หรือการปฏิวัติกาตีปูนัน (Katipunan revolution) ในประวัติศาสตร์ชาตินิยมฟิลิปปินส์ฉบับทางการยุคหลังอาณานิคมที่ผ่านมาจะพบว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อสู้ดังกล่าวมักถูกอธิบายผ่านกรอบคิดเรื่อง “คู่ตรงข้ามการพัฒนา” ที่ได้รับอิทธิพลจากประวัติศาสตร์ชาติฟิลิปปินส์ของชาวอเมริกันว่าเป็นการต่อสู้ที่ปราศจากจิตสำนึกทางการเมือง อีกทั้งยังวางอยู่บนพื้นฐานการใช้อารมณและความรุนแรงอันเป็นรูปแบบการต่อสู้ในโครงสร้างทางสังคมการเมืองแบบบุพกาลที่มีความล้าหลังแบบยุคกลาง โดยไม่ได้วางอยู่บนหลักเหตุผลและตัวบทกฎหมายตามโครงสร้างทางการเมืองแบบสมัยใหม่ (ดู Benitez, 1926; Ileto, 1988, pp. 61-67; LeRoy, 1905)

กล่าวได้ว่า ชุดคำอธิบายแบบดังกล่าวถือเป็นการทำความเข้าใจต่อการเมืองฟิลิปปินส์บนพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับความเป็นสมัยใหม่แบบภูมิธรรมของยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งขบขันสถาบันของรัฐ ระบบราชการ นายทุนผู้ประกอบการแบบทุนนิยม ระบบกฎหมาย และความเป็นเหตุผลแบบสมัยใหม่ กรอบคิดแบบดังกล่าวได้ส่งอิทธิพลทางความคิดอย่างลึกซึ้งต่อนักประวัติศาสตร์อาณานิคมอเมริกันในการอธิบายความเป็นสมัยใหม่ทางการเมืองของสังคมฟิลิปปินส์ โดยวางอยู่บนพื้นฐานความคิดเรื่อง “ความเป็นคู่ตรงข้ามการพัฒนาทางเชื้อชาติและอารยธรรม” ของตะวันตกและตะวันออก และจัดวางให้ฟิลิปปินส์อยู่ใน “ยุคก่อนการเมือง” (pre-political) หรือยุคแห่งการ “เฝ้ารอ” เพื่อเตรียมความพร้อมในการพัฒนามุ่งไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ อันถือเป็นส่วนหนึ่งของภารกิจการทำให้ฟิลิปปินส์เป็นอาณานิคมของชาวอเมริกัน (ทวิศักดิ์ เผือกสม, 2560; สิริฉัตร รักการ, 2561; Ileto, 2001)

แม้กระทั่งหลังจากที่สหรัฐอเมริกาละอริปไตยของตนเหนือหมู่เกาะฟิลิปปินส์ใน ค.ศ. 1946 และได้เกิดรัฐชาติฟิลิปปินส์ที่มีรัฐบาลปกครองตนเองตามโครงสร้างทางการเมืองแบบสมัยใหม่ของชาวอเมริกันแล้ว กรอบคิดเรื่อง “คู่ตรงข้ามการพัฒนา” ระหว่างชาวฟิลิปปิโนและชาวอเมริกันก็ยังคงมีอิทธิพลในหมู่นักประวัติศาสตร์และนักรัฐศาสตร์อเมริกันในยุคหลังสงคราม โดยเฉพาะการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะเฉพาะทางการเมืองของชาวฟิลิปปิโน (Filipino) อันเป็นปรีกษณ์ต่อสถาบันทางการเมืองแบบสมัยใหม่ของชาวอเมริกันที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นเหตุผลแบบยุคภูมิธรรม เสรีนิยมและสังคมประชาธิปไตย (Karnow, 1989; Lande, 1965) ลักษณะอันเป็นสาร์ตอะของความเป็นสมัยใหม่แบบสากลตามแบบอย่างของชาวอเมริกันเช่นนี้ได้มีนัยยะในการทำให้กระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสังคมไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ของอเมริกันชนกลายเป็น “แม่แบบที่แข็งทื่อ” ให้กับสังคมฟิลิปปินส์ ดังนั้น กระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ของสังคมฟิลิปปินส์จึงถูกหมายไว้ให้ย่ำรอยเท้าของการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ของสังคมอเมริกัน โดยหากมีสถาบันใดที่ดำรงอยู่

อย่างไม่สอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ดังกล่าวก็จะถูกนิยามให้เป็น “ความล้าสมัย” “ผิวยุคสมัย” หรือ “ก่อนการเมือง” และสิ่งที่ชาวฟิลิปปินส์ทั้งหลายพึงกระทำเพื่อให้องค์ประกอบที่ไม่เข้าร่องเข้ารอยกับความเป็นสมัยใหม่เหล่านั้นมลายหายไปก็คือ “การเผ่ารอ” ไปจนกว่าพวกเขาจะหลอมละลายเข้าไปในแม่แบบของความเป็นสมัยใหม่ที่ชาวอเมริกันกำหนด

กระนั้นก็ดี คำอธิบายเกี่ยวกับการเมืองของชาวฟิลิปปินส์ในฐานะความเป็นอื่นที่ล้าหลังกว่าตามชนบเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ของนักจักรวรรดินิยมและนักวิชาการอเมริกันก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์แบบหลังอาณานิคมว่า เป็นการเขียนประวัติศาสตร์บนกรอบคิดเรื่อง “การพัฒนาที่ไม่มีความเท่าเทียมกัน” ระหว่างสังคมตะวันตกและตะวันออก โดยกรอบคิดดังกล่าวนอกจากจะได้รับความนิยมในหมู่นักวิชาการอาณานิคมและนักวิชาการอเมริกันในการนำมาทำความเข้าใจและสร้างคำอธิบายแบบทั่วไปต่อสภาวะความเป็นสมัยใหม่ของฟิลิปปินส์ที่ตรงกันข้ามกับสังคมอเมริกันแล้วยังส่งอิทธิพลทางความคิดต่อนักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ซึ่งเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการเขียนประวัติศาสตร์ชาตินิยมฟิลิปปินส์นับแต่การปฏิวัติฟิลิปปินส์ในช่วงหลังได้รับเอกราช ที่มีกลดทอนให้เรื่องเล่าเกี่ยวกับกบฏฮานนาและการปฏิวัติฟิลิปปินส์เป็นเพียงการเคลื่อนไหวต่อสู้แบบก่อนการเมือง หรือมองการเคลื่อนไหวบนความสัมพันธ์แบบเจ้า-ไพร่อุปถัมภ์ โดยไม่ได้มาจากสำนึกทางการเมืองของฮานนาเอง

ท่ามกลางปัญหาเรื่องกรอบคิดการเขียนประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ที่ยึดเอาโลกตะวันตกหรือยุโรปเป็นศูนย์กลางได้ส่งผลให้นักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ยุคหลังอาณานิคม โดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์ชาตินิยมฟิลิปปินส์ได้รับการนิยามว่าเป็น “ผู้ชำระประวัติศาสตร์คนสำคัญ” อย่างเตโอโดโร อากองซิลโล (Teodoro Agoncillo) เสนอกรอบคิด “การเขียนประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์จากจุดยืนของชาวฟิลิปปินส์” (Filipino point of view) โดยชักชวนให้นักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์หันหลังให้กับหลักฐานและเอกสารที่เขียนขึ้นโดยเจ้าอาณานิคม ซึ่งถูกใช้เพื่อบอกเล่าเรื่องราวและกิจการอาณานิคมเป็นสำคัญ อีกทั้งยังสนับสนุนให้มีการเขียนประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์นับตั้งแต่ ค.ศ. 1872 อันเป็นปีที่เกิดสำนักแบบชาตินิยมต่อต้านอาณานิคมของชาวพื้นเมืองขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยอากองซิลโลชี้ให้เห็นว่า การเขียนประวัติศาสตร์ช่วงเวลาดังกล่าวนี้จะเป็นการนำเอาชาวพื้นเมืองผู้ดำรงอยู่อย่างเจียมจั้นในประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ของเจ้าอาณานิคมขึ้นมาเป็นองค์ประธานขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ (Agoncillo, 1972; Agoncillo & Mangahas, 2010, p. 106; Ilet, 2011, pp. 497-498)

ภายใต้โครงการเขียนประวัติศาสตร์แบบดังกล่าว อากองซิลโลก็ได้เริ่มต้นศึกษาและเขียนประวัติศาสตร์การปฏิวัติฟิลิปปินส์เรื่อง *The Revolt of the Masses: The story of Bonifacio and the Katipunan* และเผยแพร่ออกสู่สาธารณชนอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1956 โดยในงานชิ้นนี้นอกจากเป็นการยึดชาวพื้นเมือง ขึ้นเป็นศูนย์กลางแทนที่เจ้าอาณานิคมแล้ว ยังถือเป็นการเปิดโฉมหน้าใหม่ประวัติศาสตร์การปฏิวัติ ที่มีชาวฮานนาคนชั้นล่างเป็นองค์ประธาน เนื่องจาก

อากรอนซิลโลได้ใช้เอกสารและหลักฐานภาษาตากาล็อกที่ใช้สื่อสารภายในสมาคมกาตีปูนันเอง เพื่อนำเสนอให้เห็นจิตสำนึกทางการเมืองของมวลชนคนชั้นล่างในขบวนการปฏิวัติ อีกทั้งยังให้คำอธิบายที่หลุดพ้นจากประวัติศาสตร์ชาตินิยมฟิลิปปินส์ฉบับทางการ ซึ่งขบแย้งบทบาทกลุ่มชนชั้นนำปัญญาชนในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในฐานะศูนย์กลางความเป็นชาติและลัทธิชาตินิยมฟิลิปปินส์ เนื่องจากอากรอนซิลโลได้นำเสนอให้เห็นภาพของขบวนการกาตีปูนัน (Katipunan) ที่ก่อรูปจากมวลชนคนชั้นล่างทางสังคม และเผยให้เห็นถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชนชั้นล่างและชนชั้นนำทางสังคมผู้ถูกมองว่าทรยศหักหลังขบวนการปฏิวัติ (Agoncillo, 1956)

ทั้งนี้ แม้อากรอนซิลโลเป็นนักประวัติศาสตร์ที่เริ่มอธิบายการปฏิวัติฟิลิปปินส์ในกรอบของ “ความขัดแย้งทางชนชั้น” ของสังคมฟิลิปปินส์ ทว่าก็ได้สร้างข้อโต้แย้งอย่างมากในประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับการปฏิวัติในเวลาต่อมา ดังที่ฟิลิเมโน อากีลาร์ (Filomeno Aguilar) ได้ออกมาไม่เห็นด้วยกับการที่อากรอนซิลโลชี้ให้เห็นว่า ขบวนการกาตีปูนันประกอบขึ้นจากกลุ่มคนชั้นล่างทางสังคม เนื่องจากเป็นภาพที่เกินจริงไปกว่าข้อมูลอีกชุดหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรจำนวนมากของทางการซึ่งเผยให้เห็นว่าสมาคมกาตีปูนันก็ประกอบไปด้วยกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นที่ได้รับการศึกษา และมีบทบาททางการเมืองในระบบอาณานิคม (Aguilar, 2020, pp. 140-141) ในทำนองเดียวกับเรย์นัลโด อีเลโต (Reynaldo Ileto) ที่เคยออกมาวิพากษ์วิจารณ์ว่า งานชิ้นนี้ของอากรอนซิลโลไม่ได้บรรยายให้เห็นภาพของชาวฟิลิปปินส์อีกหลายกลุ่มชนชั้นที่ต่างก็รุดหน้าเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการปฏิวัติในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 (Ileto, 2011, p. 499)

นอกจากนั้นแล้ว ในขณะที่ยานชิ้นนี้อากรอนซิลโลมีเป้าหมายในการนำเสนอให้เห็นจิตสำนึกทางการเมืองของมวลชนคนชั้นล่างที่เข้าร่วมสงครามการปฏิวัติ แต่การที่ตัวอากรอนซิลโลเอง ได้อธิบายต่อการหยิบอาวุธขึ้นต่อสู้ของมวลชนว่าเกิดจาก “มวลชนไม่คุ้นชินกับความซับซ้อนของความเป็นเหตุเป็นผล...ดังนั้น พวกเขาจึงขับเคลื่อนการปฏิวัติด้วยแรงผลักดันทางอารมณ์และความรู้สึก และปฏิเสธว่าหากใช้ปัญญาและเหตุผลมากกว่านี้ แผนการปฏิวัติอาจจะบรรลุไปสู่ผลสำเร็จก็เป็นได้” (Agoncillo, 1956, p. 99) ก็ทำให้คำอธิบายทางประวัติศาสตร์การปฏิวัติชิ้นนี้ของอากรอนซิลโลเข้าไปติดหลุมพรางของวาทกรรมเกี่ยวกับการปฏิวัติที่อธิบายการต่อสู้ของชาวนาฟิลิปปินส์บนกรอบคิดความเป็นสมัยใหม่ทางการเมืองของชาวอเมริกัน ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจอีกด้วย

นอกจากศูนย์กลางข้อโต้แย้งใน *The Revolt of the Masses* ของอากรอนซิลโลได้อยู่ที่การตั้งคำถามต่อการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การปฏิวัติที่มาจากชนชั้นล่างอย่างแท้จริงแล้ว ข้อเสนอให้ลดความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยอาณานิคมสเปนก่อนหน้า ค.ศ 1872 ตลอดจนกลุ่มของหลักฐานที่ถูกเขียนขึ้นโดยชาวสเปนก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากโดยนักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในยุคหลังอาณานิคมอีกกลุ่มหนึ่ง

ที่มองว่า เป็นไปได้ยากที่จะเขียนประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในช่วงสมัยอาณานิคมสเปนโดยละเลยหลักฐานและเอกสารจำนวนมหาศาลที่ระบอบอาณานิคมสเปนทิ้งไว้ (Constantino, 1972, pp. 69-70; Rafael, 2000) ดังที่วีเซนเต ราฟาเอล (Vicente Rafael) เคยให้ความเห็นว่า “พวกเราไม่มีข้อมูลหลักฐานของ ‘ตากาล็อก’ (Tagalog) ในรูปแบบเฉพาะก่อนการเข้ามาของสเปน” ดังนั้น จึงไม่สามารถเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวตากาล็อกโดยปราศจากการพูดถึงข้อมูลหลักฐานที่มาจากเจ้าอาณานิคมต่างถิ่นผู้ซึ่งได้ทำการบันทึกและมอบเอกสารจำนวนมากเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของ “ตากาล็อก” ในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในหมู่ชาติพันธุ์อื่น ๆ อีกจำนวนมากในภาคพื้นสมุทร (Rafael, 2000, p. 16) ดังนั้น การศึกษาขบวนการต่อสู้และจิตสำนึกทางการเมืองของชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์สมัยอาณานิคมสเปนจึงควรถูกขุดคุ้ยขึ้นจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกเขียนขึ้นโดยชาวสเปนอย่างละเอียดถี่ถ้วนเพื่อนำเสนอให้เห็นถึงประสบการณ์ในฐานะวัตถุที่ถูกกระทำ และการเป็นองค์ประธานของชาวพื้นเมืองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบอบอาณานิคมสเปน

ทั้งนี้ การศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายและการปฏิบัติฟิลิปปินส์ของนักวิชาการหลังอาณานิคมชิ้นสำคัญที่เกิดขึ้นมาในช่วงเวลานี้คือ งานศึกษาประวัติศาสตร์การต่อสู้ของประชาชนฟิลิปปินส์ตั้งแต่ในช่วงก่อนจนถึงการเข้ามาของอาณานิคมเรื่อง *The Philippines: A Past Revisited* ของเรนาโต คอนสตันติโน (Constantino, 1975) งานศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางศาสนาในขบวนการปฏิวัติฟิลิปปินส์เรื่อง *Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines* ของเอร์เนสต์ อีเลโต (Ileto, 1979) และงานศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของการแปลไปเป็นท้องถิ่นและกระบวนการทำให้เป็นอาณานิคมสเปนเรื่อง *Contracting Colonialism: Translation and Christian Conversion in Tagalog Society under Early Spanish Rule* ของวีเซนเต ราฟาเอล (Rafael, 1988) เป็นต้น งานทั้งสามชิ้นนอกจากจะเป็นการเขียนประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ที่นำเสนอประสบการณ์การต่อสู้ของ ชาวพื้นเมืองคนชั้นล่างในสมัยอาณานิคมสเปนที่ก้าวข้ามข้อจำกัดของอาากอนซิลโล โดยใช้วิธีการ “อ่านย้อนกลับ” เอกสารและหลักฐานที่ถูกผลิตขึ้นโดยเจ้าอาณานิคมแล้ว ยังนำเสนอให้เห็นว่าการศึกษาการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ยุคอาณานิคมนั้นเป็นประเด็นของการศึกษาที่ไม่สามารถวิเคราะห์อย่างเป็นอิสระ โดยแยกขาดออกไปจากการพิจารณาถึงรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวพื้นเมืองในช่วงก่อนอาณานิคมได้อย่างสิ้นเชิง ดังกรณีที่การศึกษาบทบาทของคริสต์ศาสนาในกฎหมายฟิลิปปินส์ของอีเลโตได้เผยให้เห็นว่า ในขณะที่มีชนชั้นราชสเปนสอนศาสนาคริสต์โดยเน้นอำนาจลึกลับเหนือโลกของพระเจ้าเพื่อปลูกฝังและกดปราบชาวพื้นเมือง แต่ชาวพื้นเมืองกลับตีความศาสนาคริสต์ตามแบบแผนและความเชื่อแบบดั้งเดิมของพวกเขาเอง มากกว่าจากมุมมองของสเปน (Ileto, 1979, p. 15) ในท่วงทำนองเดียวกับงานของราฟาเอลที่ได้แสดงให้เห็นว่า กระบวนการเปลี่ยนไปเป็นท้องถิ่นในการแปลตัวบททางศาสนาคริสต์เป็นภาษาพื้นเมือง และการกำหนด

ศิลปศักดิ์สิทธิ์เพื่อมุ่งไปสู่การทำให้เป็นอาณานิคมสเปนนั้นก็ได้เป็นช่องทางนำไปสู่การหลบหลีกและต่อต้านอำนาจอาณานิคมของชาวพื้นเมืองอีกด้วยเช่นกัน (Rafael, 1988)

ทั้งนี้ การศึกษาบทภูชาวนากลุ่มดังกล่าวได้เปิดเผยให้เห็นว่า ในบริบทการเผยแผ่ศาสนาของระบอบอาณานิคมสเปนนั้น ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มบทภูชาวพื้นเมือง โดยเป็นการผสมผสานความเชื่อในคริสต์ศาสนาเข้ากับแบบแผนทางสังคมในช่วงสมัยก่อนอาณานิคมสเปน ข้อเสนอดังกล่าวจึงถือเป็นการท้าทายและโต้แย้งต่อกรอบความคิดเรื่องวิวัฒนาการที่นักประวัติศาสตร์จักรวรรดิอเมริกันนำมาใช้ในการจำแนกประเภทการเคลื่อนไหวต่อต้านของชาวพื้นเมืองฟิลิปปินให้เป็นเพียงการต่อสู้ในชั้น “ก่อนการเมือง” อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่า แนวคิดความเป็นสมัยใหม่แบบอเมริกันนั้นไม่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์สังคมฟิลิปปินส์ในสมัยอาณานิคมได้อย่างครอบคลุม และมีความจำเป็นที่ต้องอาศัยกรอบคิดที่มีความจำเพาะเจาะจงของชาวพื้นเมืองมาช่วยในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ของสังคมฟิลิปปินส์ให้มีความลุ่มลึกรอบด้านยิ่งขึ้น

แม้ผลงานการศึกษาการต่อสู้ของชาวนาคณชั้นล่างต่ออำนาจของระบอบอาณานิคมข้างต้นได้สร้างแรงกระเพื่อมให้การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวนาคณชั้นล่างในสังคมฟิลิปปินส์สมัยใหม่กลายเป็นประเด็นการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ที่ถูกนำกลับมาพิจารณาใหม่ ทั้งในแง่ของการเชื่อมโยงเข้ากับบริบททางประวัติศาสตร์ที่กว้างขวางขึ้นกว่าการนำเอาวัฒนธรรมและแบบแผนการต่อสู้ของชาวนาเข้าไปสวมทับลงในบริบทและวาทกรรมของความเป็นสมัยใหม่ทางสังคมการเมืองของชาวอเมริกัน และในแง่ของการศึกษาที่มาจากจุดยืนของชาวนาคณชั้นล่างของสังคมฟิลิปปินส์ แต่สามารถกล่าวได้ว่า การศึกษาขบวนการชาวนาในสมัยอาณานิคมสเปนดังกล่าวนั้นก็ยังเป็นการนำเสนอให้เห็นเพียงมุมมองของชาวนาดาล็อกอันเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ผู้นำถือศาสนาคริสต์กลุ่มใหญ่ที่สุดของสังคมอาณานิคมซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาบริเวณที่ราบตอนกลางของเกาะลูซอน (the central Luzon) ด้วยเหตุนี้งานกลุ่มดังกล่าวจึงอาจไม่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกทางการเมือง และทำความเข้าใจต่อโลกทัศน์ของคณชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองกลุ่มชนชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมอาณานิคม อันเป็นประเด็นปัญหาสำคัญที่บทความชิ้นนี้ต้องการคัดลอกมาให้เห็น โดยเฉพาะคำถามที่ว่าในโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจอันกดขี่ขูดรีดของระบอบอาณานิคมสเปน และในสงครามการยึดครองของจักรวรรดิอเมริกันนั้นได้ส่งผลกระทบต่องานทัศน์และประสบการณ์ชีวิตของชาวนาคณชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองกลุ่มต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมอาณานิคมอย่างไร นอกจากนั้นแล้ว ชาวนาคณชั้นล่างเหล่านั้นได้แสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อโครงสร้างการครอบงำที่กระทำเหนือเรือนร่างและจิตวิญญาณของตนไปในทิศทางใด

ท่ามกลางประเด็นปัญหาและจุดยืนของการเขียนประวัติศาสตร์กับบทภูชาวนาและการปฏิวัติฟิลิปปินส์เพื่อสร้างประวัติศาสตร์ที่มาจากโลกทัศน์และประสบการณ์ของชาวนา

คนชั้นล่างอย่างแท้จริง บทความชิ้นนี้จึงต้องการศึกษาการต่อสู้และจิตสำนึกของชาวนาคนชั้นล่าง และผู้ตกอยู่ในสถานะรองสมัยอาณานิคมในมุมมองและประสบการณ์ของชาวพื้นเมืองกลุ่ม ภาษา-ชาติพันธุ์อื่น ๆ ซึ่งในที่นี้คือชาวอิลคาโน (Ilocano) ผู้พูดภาษาอิลคาโน ผ่านการวิเคราะห์ ดัชนีบทกวีนิยายอิงประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์เรื่อง *PO-ON* ของนักเขียนผู้มีพื้นเพมาจากครอบครัว ชาวนาพื้นเมืองอิลคาโนผู้ถูกกดขี่อย่างฟรานซิสโก ซีโอนีล โฮเซ ที่ตีพิมพ์ออกมามีครั้งแรกใน ค.ศ. 1984 ท่ามกลางบริบทความตึงเครียดทางสังคมการเมืองในสมัยสุดท้ายของเผด็จการจอมเผด็จการอย่างประธานาธิบดีเฟอร์ดินานด์ อี. มาร์คอส (Ferdinand E. Marcos) โดยนวนิยาย เรื่องนี้เป็นนวนิยายฟิลิปปินส์แบบหลังอาณานิคมที่เขียนขึ้นในภาษาอังกฤษ ด้วยกรอบคิด “การเขียนประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” เพื่อตอบโต้ต่อวาทกรรมความเป็นสมัยใหม่ของ จักรวรรดิอเมริกันในประวัติศาสตร์ชาตินิยมฟิลิปปินส์บับทางการของรัฐที่ให้ความสำคัญกับ รัฐอาณานิคมและชนชั้นนำทางสังคมในฐานะผู้กระทำความก้าวหน้าและความเป็นสมัยใหม่ ให้กับสังคมฟิลิปปินส์ ดังที่โฮเซได้กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าสร้างตัวละคร...เช่น อีสตัก (Istak) ชาวนาในเรื่อง *Dusk* [เดิมคือชื่อ *PO-ON*], หลานชายพเนจรผู้ยิ่งใหญ่ของเขาย่างเปเป แซมสัน (Pepe Samson) ในเรื่อง *Mass* และวีรบุรุษในชีวิตจริงที่มาจากคนจนชนชั้นล่างอย่างเช่น อาโปลินาโร มาบินี (Apolinario Mabini) บ่อยครั้งที่ความจริงเหล่านี้กลับถูกละเลยในหมู่นักประวัติศาสตร์ผู้ให้ความสนใจอยู่กับเหตุการณ์และมหานรุษที่ยิ่งใหญ่ แต่กลับละเลย ‘ประชาชนตัวเล็ก ๆ’” (Jose, 2005) ด้วยเหตุนี้ นอกจากนวนิยายเรื่อง *PO-ON* ของโฮเซ จะเปิดโปงให้เห็นถึงอำนาจการครอบงำและการกดขี่ขูดรีดของคณะผู้เผยแพรศาสนาและ ชนชั้นนำอาณานิคมต่อชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ในช่วงปลายสมัยอาณานิคมสเปน จนถึงสงครามการยึดครองของจักรวรรดิอเมริกาอย่างตรงไปตรงมาแล้ว ในอีกด้านหนึ่งก็เปิดเผยให้เห็นถึงการต่อสู้และต่อต้านของชาวพื้นเมืองชาวนาคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรอง โดยเฉพาะชาวอิลคาโน และกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ในที่ราบและบนเทือกเขาสูงห่างไกล เพื่อหลบหลีก ทำลาย และต่อต้านอำนาจของระบอบอาณานิคม ตลอดจนกำหนดชะตากรรมชีวิต ด้วยตัวของพวกเขาเองอย่างมีนัยยะสำคัญอีกด้วย

บทความชิ้นนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีวิจารณ์ โดยขบขันการวิเคราะห์ ข้อมูลจากดัชนีบทกวีนิยายเรื่อง *PO-ON* ในฐานะหลักฐานที่เป็นตัวแทนของความทรงจำทาง ประวัติศาสตร์ชุดหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากความทรงจำ ประสบการณ์ชีวิตและโลกทัศน์ของผู้แต่ง ในฐานะชาวนาคนชั้นล่างผู้ถูกกดขี่ ตลอดจนกลุ่มของหลักฐานที่เป็นตัวแทนทางประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรมที่ถูกผลิตในยุคสมัยเดียวกับนวนิยาย เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทและ บริบทภายนอกที่นวนิยายเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์อย่างรอบด้านผ่านกรอบแนวคิด “การศึกษา ผู้ตกอยู่ในสถานะรอง” (subaltern studies) อันเป็นกรอบคิดในการวิพากษ์ต่ออำนาจการครอบงำ แบบอาณานิคม ตลอดจนถึงการนำเสนอเสียงและตัวตนของชาวนาคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ใน สถานะรองในประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียสมัยใหม่ อีกทั้ง ยังมีจุดยืนในการวิพากษ์วิจารณ์ต่อ

รัฐและลัทธิชาตินิยมแบบทางการ ตลอดจนประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่สนับสนุนต่อการเมืองแบบชาตินิยมอีกด้วย (Chakrabarty, 2000)

บทความชิ้นนี้จึงต้องการวิเคราะห์ด้วยทศนคติ “การศึกษาผู้ตกอยู่ในสถานะรอง” ด้วยวิธีการอ่านย้อนเกล็ดด้วยทศนคติต่าง ๆ อย่างละเอียดละออเพื่อนำเสนอให้เห็นว่าการต่อสู้ของชาวนาคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองในสมัยอาณานิคมนั้นได้ก่อรูปขึ้นในรูปแบบที่หลากหลาย (รณชิต คูหา, 2564; สิงห์ สุวรรณกิจ, 2558; Chakrabarty, 2000; Chatterjee, 1993) โดยมีการหยิบเอาแบบแผนและพฤติกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมแบบก่อนการเมือง หรือในช่วงก่อนการเข้ามาของระบอบอาณานิคมมาใช้เป็นสัญลักษณ์ในการต่อสู้และท้าทายต่ออำนาจอาณานิคม อันเป็นลักษณะเฉพาะหรือภาษาในการต่อสู้ของชาวพื้นเมืองผู้ถูกกดขี่ของสังคมฟิลิปปินส์ อีกทั้งยังสำแดงให้เห็นถึงสำนึกและอำนาจในการตัดสินใจทางการเมืองของชาวนาคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองที่หล่อหลอมมาจากโลกทัศน์และประสบการณ์เฉพาะที่มีอาจอธิบายได้ด้วยกรอบคิดความเป็นสมัยใหม่อย่างเป็นสากลของชาวอเมริกัน

2. การต่อสู้และสำนึกทางการเมืองของคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองใน PO-ON

ตั้งแต่ต้นสายจรดปลายเรื่องของนวนิยายเรื่อง *PO-ON* ได้เผยให้เห็นโครงสร้างการครอบงำและการกดขี่ขูดรีดทางการเมืองและเศรษฐกิจของคณะสงฆ์คาทอลิกผู้เผยแผ่ศาสนาและชนชั้นนำอาณานิคมในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยด้านหนึ่งนั้น นวนิยายจะเผยให้เห็นการสยบยอมของชาวพื้นเมืองต่อโครงสร้างทางศีลธรรมและการปกครองของพระ แต่ก็มิได้หมายความว่าชาวพื้นเมืองจะไร้ความกระตือรือร้นต่อโครงสร้างดังกล่าว เพราะนวนิยายก็ได้ขบขันให้เห็นถึงการต่อสู้และต่อต้านของชาวพื้นเมืองคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองของสังคมอาณานิคมต่อกลุ่มชนชั้นนำด้วยรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ซึ่งเป็นการต่อสู้ที่ประกอบขึ้นจากโลกทัศน์และประสบการณ์ของพวกเขาเอง นอกจากนั้น นวนิยายยังได้นำเสนอให้เห็นว่า การลุกฮือขึ้นท้าทายอำนาจดังกล่าวยังหาได้เกิดขึ้นจากเงื่อนไขการถูกกดขี่ทางเศรษฐกิจ และการชักนำของกลุ่มชนชั้นนำภายในโครงสร้างความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ อย่างเช่นที่เคยปรากฏอยู่ในคำอธิบายเกี่ยวกับกบฏชาวนาและการปฏิวัติฟิลิปปินส์ที่นักวิชาการอาณานิคมอเมริกันได้เคยเสนอไว้ไม่ (May, 1984) หากแต่ปะทุขึ้นจากสำนึกและอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองของชาวพื้นเมืองชาวนาคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองเพื่อนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ชีวิตและสังคมการเมืองด้วยน้ำมือแห่งตน

นวนิยายเรื่อง *PO-ON* ได้นำเสนอให้เห็นว่าได้เกิดการตั้งคำถามและท้าทายต่ออำนาจการครอบงำและการกดขี่ขูดรีดของคณะสงฆ์คาทอลิกสเปน ในหมู่ชาวนาพื้นเมืองของเมืองคาบูเกา (Cabugao) ซึ่งเป็นเมืองชายฝั่งทะเลทางตอนเหนือของเกาะลูซอน อันเป็นฉากท้องเรื่องสำคัญ

ของนวนิยาย โดยชาวพื้นเมืองได้เริ่มตั้งคำถามต่อการแสวงหาผลประโยชน์และความสะดวกสบายของพระและชนชั้นนำอาณานิคมในระบบการเพาะปลูกขนาดใหญ่เพื่อการค้าหรือ “ฮาซิเอนดา” (Hacienda) ของคณะสงฆ์ ในขณะที่ชาวพื้นเมืองนั้นมีชีวิตอยู่อย่างอดยาก (Roth, 1977) ดังที่ตัวละครบา-อัค (Ba-ac) ซึ่งเป็นตัวแทนของชาวพื้นเมืองชาวนาคนชั้นล่างในบริบทดังกล่าวได้กล่าวว่า

“ไก่อินงานฉลองวันเกิดของพระราชาจากที่มีเพียงห้าตัวเพิ่มเป็นพัน ๆ เพราะมีครวเรือนตั้งอยู่ในคาบูกานับพันครัวเรือน ดังนั้น ท่านจะได้รับไก่ในวันเกิดจำนวนเท่าไร? คิดดูสิ แล้วมองกลับมาที่พวกเรา นี่ มีสักกี่ครั้งที่พวกเรามีไก่บนโต๊ะอาหาร อิสตัก (Istak) มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างดีเมื่อเขาอาศัยอยู่ในเมือง! ดังนั้น เขาควรกลับไปที่นี่ เพราะพวกเราจะได้แน่ใจว่า เวลาเราส่งอาหารไปที่คอนแวนต์ ลูกชายของพวกเราจะได้รับประโยชน์จากมันอย่างแท้จริง”

(Jose, 2010, p. 10)

ในโครงสร้างทางศีลธรรมและการปกครองของระบอบอาณานิคมที่มีพระเป็นศูนย์กลางหรือองค์อธิปัตย์นั้น ชาวพื้นเมืองหาได้ถูกกำกับให้สยบอยู่ภายใต้โครงสร้างดังกล่าวอย่างไม่มีลืมหูลืมตา เพราะในขณะที่พวกเขาต่างพากันจำปาษา ส่งบรรณาการ และของขวัญไปถวายแก่พระ เพื่อแสดงความเป็นหนี้บุญคุณและความละเอียดอ่อนตามคำสอนของพระสเปนนั้น (Rafael, 1999) ความอดอยากที่เกิดขึ้นก็ได้ก่อรูปสำนึกถึงการถูกกดขี่ขูดรีดในความคิดของพวกเขาเช่นกัน ชาวพื้นเมืองได้เริ่มระแคะระคายว่า บรรณาการที่คณะสงฆ์บีบบังคับให้พวกเขาส่งไปถวายนั้นหาได้ถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวพื้นเมืองคนชั้นล่างในระบอบอาณานิคมอย่างแท้จริง หากถูกนำไปใช้ตอบสนองความต้องการของพระ และแบ่งปันปันส่วนในหมู่ชนชั้นปกครองด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม การตั้งคำถามของชาวพื้นเมืองอย่างบา-อัค ดังความข้างต้นนั้น ไม่ได้ก่อรูปมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ หรือความอดอยากของตนและครอบครัวเพียงเงื่อนไขเดียว แต่ยังหล่อหลอมขึ้นจากความอยุติธรรมที่เขาได้รับการปกครองของคณะสงฆ์ เนื่องจากในอดีตนั้น บา-อัคเคยถูกลงทัณฑ์ด้วยการแขวนและตัดแขนขาทิ้ง เพียงเพราะไม่ได้ไปรายงานตัวเข้าเกณฑ์แรงงานในการสร้างโบสถ์ของเมืองคาบูกาตามความประสงค์ของพระ ตลอดจนถูกเนรเทศออกจากที่ดินในหมู่บ้านโป-ออน (PO-ON) เพราะโดนกลั่นแกล้งจากพระสเปนบางกลุ่มที่กีดกันไม่ให้อิสตัก (Istak) ผู้เป็นบุตรชายของตนเดินทางไปศึกษาต่อในโรงเรียน

สอนศาสนาที่เมืองบีกัน (Vigan)² เพื่อเป็นพระอย่างเท่าเทียมกับชาวสเปน ซ้ำร้าย ชะตากรรมดังกล่าวไม่เพียงบังเกิดกับครอบครัวของบา-อัคเท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงวงศาคณาญาติ และชาวบ้านตาสีตาสาผู้ที่ทำกินในหมู่บ้านของเขาอีกด้วย (Jose, 2010, p. 33)

แม้ว่าการเนรเทศประชาชนออกจากระบบฮาซิเอนดาของคณะสงฆ์เนื่องจากภาวะหนี้สิน หรือการส่งมอบผลผลิตที่ไม่เพียงพอแก่ความต้องการของพระนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปในพื้นที่ต่าง ๆ ของระบอบอาณานิคมสเปน (Antonio & Ancheta, 2014; Palanco, 2010) ทว่าการถูกขับไล่ออกจากที่ดินอย่างไร้ความเป็นธรรมก็สร้างความขุ่นเคืองใจแก่ชาวพื้นเมืองอย่างบา-อัคเป็นอย่างมาก เขาจึงได้เดินทางไปยังโบสถ์ประจำเมืองคาบูเกาเพื่อประนีประนอมกับพระสเปน โดยร้องขอให้ครอบครัวของเขาสามารถทำกินในหมู่บ้านไปจนถึงฤดูเก็บเกี่ยวครั้งต่อไป เนื่องจากไม่มีเสบียงอย่างเพียงพอต่อการเดินทางรอนแรมออกจากหมู่บ้าน ซึ่งเต็มไปด้วยความลำบากและภัยอันตรายอยู่ตาหน้า แต่แล้วเขากลับถูกปฏิบัติและถูกดูแคลนทางเชื้อชาติจากพระสเปนอย่างรุนแรง ความโกรธเคืองต่อวาจาประทุษร้ายดังกล่าวได้ส่งผลให้บา-อัคบันดาลโทสะลงมือทำร้ายและสังหารพระจนถึงแก่ชีวิต

การถูกกดขี่ขูดรีดจากโครงสร้างการปกครองของพระอย่างไร้ความเป็นธรรมได้ขั้บดินให้ชาวพื้นเมืองต้องต่อสู้ ทั้งด้วยวิธีเจรจาต่อรอง กระทั่งพัฒนาไปสู่ทางเลือกสุดท้ายก็คือการใช้ความรุนแรงเข้าประทัดประหาร ดังที่บา-อัคได้กล่าวว่า “มนุษย์ทุกคนสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อต้องเผชิญหน้ากับปีศาจในเส้นทางของพวกเขานเอง หรือพลังทางศีลธรรมที่เหนือกว่า” (Jose, 2010, p. 43) กล่าวได้ว่า ในโลกทัศน์ของบา-อัคและชาวพื้นเมืองผู้ถูกกดขี่นั้น พระสเปนเปรียบเสมือน “ปีศาจร้าย” หาใช่ “ตัวแทนของพระเจ้า” ตามที่พวกเขามักใช้อวดอ้างและสอนสั่งชาวพื้นเมืองให้สยบยอมต่ออำนาจของตนไม่ ดังนั้น การหยิบอาวุธสังหารพระจึงไม่ผิดศีลธรรมในสายตาของชาวพื้นเมือง หากเป็นรูปแบบของการต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยจากการกดขี่ข่มเหงของศัตรู ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการกำหนดชะตากรรมของชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ผู้มักถูกมองว่าดำรงอยู่อย่างนิ่งเฉยและไร้ปฏิสัมพันธ์ในบันทึกและประวัติศาสตร์ของชาวสเปน (Constantino, 1972) เนื่องจากหนทางเดียวที่จะทำให้พวกเขามีชีวิตรอดในบริบทสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและการเมืองของระบอบอาณานิคมสเปนที่เต็มไปด้วยความอดอยากและเหลื่อมล้ำคือ การหยิบอาวุธขึ้นโค่นล้มโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ลำดับชั้น ตลอดจนระบบศีลธรรมและการปกครองของพระที่ครอบงำเหนือเรือนร่างและจิตวิญญาณของชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์มายาวนานกว่าสามศตวรรษ

นอกจากนั้นแล้ว แม้การกบฏต่อต้านผู้ปกครองจะเป็น “ความอภัยยศ” “ความละอาย” และจำต้องถูกทักท้วงในทางศีลธรรมของชาวสเปน แต่ในมุมมองของพื้นเมืองผู้ถูกกระทำทารุณ

² เนื่องจากบีกันเป็นที่ตั้งของสังฆมณฑลของบิชอป (Diocese) จึงทำให้บีกันพัฒนากลายเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและการศึกษาทางด้านศาสนาที่สำคัญของระบอบอาณานิคมสเปนมาตั้งแต่ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18

จากโครงสร้างอำนาจ ทั้งทางร่างกายและจิตวิญญาณซ้ำแล้วซ้ำเล่าแล้ว การต่อสู้กับพระเจ้าผู้กดขี่ ถือเป็น “เกียรตินิยม” อันยิ่งใหญ่สำหรับพวกเขาเช่นกัน ดังที่บา-อัลได้กล่าวกับภรรยาของตนว่า

“ความอับยศ น่ารละอาย และถูกลดทอน ข้าไม่ได้้นำความเสื่อมเสียมาสู่เจ้านะที่รัก...” ‘มันคือเกียรตินิยม เจ้าไม่รู้จึกมัน ข้าไม่ใช่ทาส อีกต่อไป’”

(Jose, 2010, p. 43)

การพลิกกลับโครงสร้างทางศีลธรรมดังกล่าวของชาวพื้นเมืองได้สะท้อนให้เห็น การขับเคลื่อนระหว่างความคิดที่มีพระเจ้าเป็นศูนย์กลางของคริสต์ศาสนา กับความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ในการกำหนดชะตากรรมของชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ดังที่บา-อัลเชื่อว่า การเหยียดอาชุนและการใช้ความรุนแรงของเขานั้นเป็นการต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นทาสรับใช้ของพระเจ้า ผู้มักอวดอ้างว่าเป็นตัวแทนของพระเจ้าและปลุกฝังความคิดเรื่องความเหนือกว่าทางเชื้อชาติเพื่อให้ชาวพื้นเมืองยอมจำนนต่ออำนาจ การฆ่าพระเจ้าจึงแสดงให้เห็นถึง “การพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน” หรือโค่นล้มอำนาจทางศีลธรรมและการปกครองของพระเจ้า โดยชาวพื้นเมืองได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งองค์ประธาน หรือองค์อธิปัตย์ของอำนาจในท่วงทำนองเดียวกับการยืนมองรูป **Las Meninas** ในบทนำของหนังสือ **The Order of Thing** (1994) ของนักคิดชาวฝรั่งเศสอย่างมิเชล ฟูกูเกต์ (Michel Foucault) อีกด้วย

นอกจากการเหยียดอาชุนขึ้นต่อสู้อย่างพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดินในโลกแห่งความเป็นจริงแล้ว การแข็งข้อต่ออำนาจของพระเจ้านั้นยังสะท้อนอยู่ใน “จิตใต้สำนึก” ของตัวละครชาวพื้นเมืองอย่างอีสตัก ซึ่งเคยแสดงตนเป็นผู้ช่วยพระที่ตีในโบสถ์ของเมืองคาบูเกาว่าทศวรรษ การไม่ยอมอ่อนน้อมต่ออำนาจของอีสตักนั้นอุบัติขึ้นในรูปแบบของความผันในระหว่างที่เขาได้รับความบาดเจ็บสาหัสขณะหลบหนีการจับกุมของชนชั้นนำและตำรวจอาณานิคมจากข้อหาก่ออาชญากรรมและกระทำการอันเป็นกบฏต่อรัฐ โดยในความผันของอีสตักนั้นได้เกิดการโต้แย้งทางความคิดเกี่ยวกับพระเจ้าระหว่างตัวเขาเองกับบาทหลวงปาเตร โสเซ (Padre Jose) ซึ่งเป็นหัวหน้าพระประจำตำบลของเมืองคาบูเกาขึ้นอย่างรุนแรง ดังที่เขากล่าวว่า

“พระเจ้านั้นไม่ได้อยู่ในพิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ หรือในคอนแวนต์ที่คาบูเกา แต่เป็นส่วนหนึ่งของภูเขาที่ล้อมรอบด้วยเหล่าชาวอีโกรอต (Igorotes)... ในขณะที่อีสตักก้มลงมองที่หน้าท้อง หน้าอก และลำแขนที่ถูกสัก... ในมือของเขาคือหอก เขาคือชาวอีโกรอต และเขากล่าวกับปาเตร โสเซอย่างแข็งกร้าวว่า ‘พระเจ้าของท่านหาใช่พระเจ้าของข้า’... ‘เขาไม่ได้อยู่ในโรงเรียนสอนศาสนาในปีกัน พระองค์ไม่ได้อยู่ในท่าน และถ้าพระองค์อยู่ในมนุษย์ทุกคน พวกเขาเหล่านั้นก็สวมชุดของเหล่าผู้ปกครอง พวกเขาเหล่านั้นที่จ่อปืนมายังพวกเรา’”

(Jose, 2010, p. 67)

แม้อีสต์กจะเป็นชาวพื้นเมืองที่ดำรงตนเป็นคาทอลิกที่ดี แต่อีกด้านใน “จิตใต้สำนึก” ของเขานั้นกลับตั้งคำถามต่อคำสอนของพระ โดยอีสต์กมองว่า พระเจ้านั้นหาได้เป็นผู้ยึดกุมชะตากรรมของมนุษย์ตามหลักคำสอนที่พระสเปนมักเทศนาแก่ชาวพื้นเมืองแต่อย่างใดไม่ หากเป็นพระและเหล่าบรรดาเจ้าผู้ปกครองชาวสเปนทั้งหลาย ซึ่งใช้อำนาจทางศีลธรรมและอาวุธที่เหนือกว่าในการชี้หน้า ควบคุม และกำหนดชะตากรรมของชาวพื้นเมือง นอกจากนั้นแล้ว พระเจ้ายังหาได้มีศูนย์กลางอยู่ที่พระ โบสถ์ หรือพิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นภาพแทนหรือสัญลักษณ์ของอาณาจักรพระเจ้าตามคำสอนของพระสเปน แต่พระเจ้าผู้กำหนดชะตากรรมในจิตใต้สำนึกของอีสต์กกลับเป็น “วิญญาณ” (spirit) ซึ่งประกอบไปด้วย “กาลูลูวา” (Kaluluwa) หรือวิญญาณที่อยู่ภายในมนุษย์ โดยเชื่อว่าความคิดและการกระทำของมนุษย์จะเป็นเงื่อนไขกำหนดชะตากรรมของตนทั้งในโลกสาขารณและวิญญาณในโลกหลังความตาย และ “อานิตอ” (anito) หรือวิญญาณที่ดำรงอยู่ในธรรมชาติรอบตัว ทำหน้าที่คุ้มครองผู้คนและชุมชนตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ที่กระจายอยู่ทั่วไปในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ช่วงก่อนการเข้ามาของระบอบอาณานิคมสเปน (Salazar, 1993, pp. 1-3)

กล่าวได้ว่า ในจิตใต้สำนึกของอีสต์กที่ปรากฏออกมาในรูปแบบของความผันนี้ โลกทัศน์และประสบการณ์ของชาวพื้นเมืองซึ่งเคยถูกเก็บกดปิดกั้นไม่ให้แสดงออกมาโดยความเหนือกว่าทางศีลธรรมของคริสต์ศาสนาได้เริ่มฉายแสงลงในสำนึกของอีสต์ก ดังที่เขา มองว่าตนเป็นชาว “อีโกรอต” ซึ่งเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ดั้งเดิมของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ที่ตั้งถิ่นฐานบนเทือกเขาสูงทางตอนเหนือของเกาะลูซอน อีกทั้งยังเคยต่อสู้อย่างห้าวหาญต่อคนนอกอย่างชาวสเปนที่พยายามเข้าไปพิชิต (Scott, 1974) การเปลี่ยนไปเป็นชาวอีโกรอตในความผันของอีสต์กดังกล่าวนี้ยังได้มีนัยแสดงให้เห็นถึงการให้อำนาจแก่ชาวพื้นเมืองในการควบคุมเหนือร่างกายและจิตวิญญาณของตนแทนที่อำนาจลิดขิตของพระเจ้าผู้แทนของพระเจ้าอีกด้วย

กระนั้นก็ดี ตัวบทนวนิยายก็ได้นำเสนอให้เห็นว่า แม้อีสต์กจะต่อต้านอำนาจการปกครองอันกดขี่ของพระ ทว่าเขากลับยังคงมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระวาระของพระเจ้า ดังสะท้อนจากการที่อีสต์กได้ผสมผสานความเชื่อเรื่อง “ศีลศักดิ์สิทธิ์” อันเป็นเครื่องมือที่พระสเปนใช้ในการควบคุมให้ชาวพื้นเมืองอยู่ภายใต้อำนาจคำสอนของพระเจ้า เข้ากับคติความเชื่อเรื่อง “วิญญาณ” ที่ดำรงอยู่ในธรรมชาติรอบตัวของชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ดังความที่อีสต์กกล่าวกับบาทหลวงปาเดร โฮเซในความผันว่า

“ข้าล้างบาปในแม่น้ำ...อัน-โน (An-no) พี่ชายของข้ายกร่างของข้าไปที่นี่ และมันคือดาลิน (Dalin) และแม่ผู้ที่ยกป้องดูแลข้า พ่อแม่พี่น้องของข้า และประชาชนเป็นผู้ที่ข้าจะปรนนิบัติรับใช้ หาใช่ท่านและพระเจ้าของท่าน [ผู้ปกครองชาวสเปน] ข้าจะฆ่าท่าน ไปตายซะ กาสติลา (Kastilas) ทั้งหมด! ทนได้นั้นเขาก็ได้เหวี่ยงหอก ใส่พระซารสุตพลิง”

(Jose, 2010, p. 67)

การผสมผสานความคิดความเชื่อดั้งเดิมของชาวพื้นเมืองเข้ากับคริสต์ศาสนาดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่า การต่อสู้และจิตสำนึกทางการเมืองของชาวพื้นเมืองในระบอบอาณานิคมสเปนช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้นเป็น “การต่อสู้ในภาษาทางด้านศาสนาและความเชื่อ” ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ใน “ยุคก่อนการเมือง” ที่สามารถอยู่ร่วมกับภาษาของคริสต์ศาสนาที่มาพร้อมกับกระแสการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ของฟิลิปปินส์และดินแดนหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งปะทุขึ้นจากการหลั่งไหลเข้ามาของเครือข่ายทางเศรษฐกิจ ศาสนาและการเมืองแบบใหม่ (Paredes, 2013) การแสดงให้เห็นการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างความเป็นสากลและความท้องถิ่นดังกล่าวนี้จึงเป็นการเขียนประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชาวพื้นเมืองชวาคนชั้นล่างขึ้นใหม่ โดยนำพวกเขากลับไปสู่โลกสมัยใหม่ที่พวกเขาได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งนับตั้งแต่คณะผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกของสเปนเดินทางมาถึงหมู่เกาะฟิลิปปินส์อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การที่อีสตักแทนที่ “การล้างบาป” ซึ่งเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องกระทำในโบสถ์โดยมีพระผู้แทนพระเจ้าเป็นสื่อกลาง ด้วยการล้างบาปใน “แม่น้ำ” อันเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณในธรรมชาติรอบตัว ทั้งยังกระทำโดยอาศัยเครือญาติเป็นสื่อกลางนั้นถือเป็นการลดทอนอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระอย่างมาก เพราะนอกจากจะเปลี่ยนให้ชาวพื้นเมืองเข้ามาเป็นผู้กระทำแทนที่พระแล้ว การเคารพบูชาต่อผี วิญญาณ หรือผู้มีบุญอื่นใดนอกเหนือจากพระเจ้านั้นยังถือเป็นบาปตามคำสอนทางศาสนา อีกทั้งศีลสารภาพบาปที่พระสเปนใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนรีตและควบคุมชาวพื้นเมือง โดยเป็นพิธีที่ทำให้ชาวพื้นเมืองเกิดสำนึกบาปนั้น ได้ถูกพลิกกลับโดยชาวพื้นเมืองอย่างผิดความคาดหมายดังที่อีสตักกล่าวโดยไม่ละอายและเกรงกลัวต่อบาปว่า เขาจะปรนนิบัติรับใช้ต่อชาวพื้นเมืองคนชั้นล่าง หาใช่พระและผู้ปกครองชาวสเปน ทั้งยังได้เขวี่ยง “หอก” อันถือเป็นอาวุธที่เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้กับศัตรูของชาวฮิโกรอตเพื่อสังหาร “กาสติลา”³ หรือชาวสเปนอีกด้วย กล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว แม้อีสตักจะเคยดำรงตนในฐานะผู้ช่วยพระที่จงรักภักดีมาตลอดทศวรรษ แต่ความอยุติธรรมที่บังเกิดขึ้นต่อเขาอย่างสาหัสสากรรจ์ก็สามารถเปลี่ยนทาสรับใช้ที่ซื่อสัตย์ให้กลายเป็นโจรผู้ร้ายหรือ “กบฏที่ต้องการล้มล้างอย่างพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน” เพื่อปลดแอกตนเองออกจากโครงสร้างอันฉ้อฉลของพระเช่นกัน นอกจากนั้นแล้ว ในช่วงเวลาที่เขาได้รับบาดเจ็บจากการปะทะกับกองกำลังสเปนที่ตามไล่ล่าครอบครัวของเขานั้น

³ Kastila หรือกาสติลา เป็นคำที่ชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ในช่วงสมัยอาณานิคมสเปนใช้เป็นคำเรียกชาวสเปนที่เกิดในคาบสมุทรไอบีเรีย (Iberian Peninsula)

“ในสภาวะกึ่งหลับกึ่งตื่น เขาฝันว่าได้เข้าสู่โรงเรียนสอนศาสนาที่บีกัน... เขาสอนหนังสือ ทว่านักเรียนของเขานั้นหาใช่ชาวพื้นเมือง แต่คือบาทหลวง อาวุโสที่น่าเคารพทั้งหลาย...วิชาที่เขากำลังพร่ำสอนอยู่นั้นไม่ใช่เทววิทยา แต่เป็นเรื่องของจิตวิญญาณแบบหมอชาวบ้าน เกี่ยวกับความสามารถของมนุษย์ในการปลดปล่อยตัวเองออกจากความเป็นทาสด้วยตัวของพวกเขาเอง...เขาได้กำหนดจิตให้ลอยขึ้นจากพื้น และเลื่อนขึ้นไปจนกระทั่งศีรษะจรดเพดาน ทันใดนั้นก็เพ่งมองลงมายังพวกเขาที่อยู่ด้านล่าง”

(Jose, 2010, pp. 57-58)

การที่อีสต์ักฝันว่าสามารถเข้าไปเรียนในโรงเรียนสอนศาสนา สวมเสื้อคลุมของพระ และยังทำหน้าที่เป็นหมอสอนศาสนาให้พระสเปนนั้นสะท้อนให้เห็น “จิตใต้สำนึกด้านกลับ” ของอีสต์ัก ซึ่งเป็นสิ่งที่เขาและชาวพื้นเมืองไม่สามารถกระทำได้ในโลกความเป็นจริงของระบอบอาณานิคม เนื่องจากการถูกกีดกันทางเชื้อชาติจากพระและข้าราชการอาณานิคมสเปนอันเป็นบริบทความตึงเครียดทางสังคมการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว จนทำให้พวกเขาจำต้องสยบยอมอยู่ภายใต้อำนาจอย่างเชื่อง ๆ (De la Costa, 1961) ดังนั้น การที่ชาวพื้นเมืองไร้อำนาจอย่างอีสต์ักฝันว่าได้สอน “จิตวิญญาณแบบหมอชาวบ้าน” ให้กับพระสเปน อันเป็นความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณแบบพื้นบ้านของชาวพื้นเมืองที่ถูกมองว่าเป็นแม่มด หมอผี หรือ “บาบายลัน” (babaylan) และถูกจัดให้เป็นบาปในโลกทัศน์ของชาวสเปน เพราะมีสถานะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อและศาสนาที่วางอยู่บนเรื่องของเวทย์มนต์คาถา ความลึกลับ และการรักษาการป่วยไข้ที่สัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติรอบตัวของชาวพื้นเมือง (Salarzar, 1996, pp. 52-72) โดยการที่อีสต์ักได้สำแดงอำนาจในการกำหนดจิตให้ตนลอยขึ้น และเพ่งมองลงมายิ้มเยาะต่อพระสเปนที่อยู่เบื้องล่างนั้น นอกจากจะทะลุลำดับชั้นของสังคมอาณานิคมแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงอำนาจเหนือของความเชื่อและจิตวิญญาณของชาวพื้นเมืองที่มีต่อชาวสเปนผู้มักอวดอ้างความเหนือกว่าในเชื้อชาติและศีลธรรมของตนอีกด้วย

อีกทั้ง การเป็นครูสอนจิตวิญญาณแบบหมอชาวบ้านให้แก่พระสเปน โดยเฉพาะเรื่องการปลดปล่อยตัวเองออกจากความเป็นทาส ยังแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่อง “กาลูลูวา” ของชาวพื้นเมืองที่มอบอำนาจให้มนุษย์ดำรงฐานะเป็นผู้กระทำการและควบคุมชะตากรรมด้วยเจตจำนงแห่งตน ดังนั้น หมอชาวบ้านในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวพื้นเมืองในช่วงก่อนอาณานิคม ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นบาปในคำสอนทางศาสนาของพระนั้น ได้ถูกเปลี่ยนความหมายให้ดำรงอยู่ในฐานะผู้ปลดปล่อยชาวพื้นเมืองให้หลุดพ้นออกจากโครงสร้างการครอบงำและการกดขี่ขูดรีดของศาสนจักรและระบอบอาณานิคมสเปนที่กักขังหน่วงเหนี่ยวชาวพื้นเมืองเอาไว้ โดยให้อำนาจพวกเขากระทำในสิ่งที่พวกเขาไม่เคยคิด หรือสิ่งที่เคยถูกเก็บกดปิดกั้นโดยระบบศีลธรรมและการปกครองของพระผู้เป็นตัวแทนของพระเจ้าอีกด้วย

กล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว การฝันว่าตัวเขาอยู่ในโรงเรียนสอนศาสนา สวมเสื้อคลุมของพระ ทำหน้าที่เป็นครูสอนจิตวิญญาณแบบหมอบชาวบ้านให้แก่พระสเปนถือเป็น “การพลิกแพลง” หรือ “การปรับใช้” และ “ทำลาย” สัญลักษณ์ของผู้ปกครองโดยชาวคนชั้นล่าง ซึ่งนักประวัติศาสตร์ “กลุ่มศึกษาผู้ตกอยู่ในสถานะรอง” หรือ Subaltern Studies ผู้สนใจศึกษาทาสชาวนาในระบอบอาณานิคมอินเดียของอังกฤษอย่างรณจิต คูหา (Ranjit Guha) ได้เคยกล่าวไว้ว่า การพลิกแพลงนี้ปรากฏซ้ำ ๆ ผ่านภาษาของการเคลื่อนไหวของทาสชาวนาชาวไร่ต่าง ๆ หรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย น้ำเต้าน้อยจะถอยจม ผู้ดีจะเดินตรอก ชี้ออกจะเดินถนน กษัตริย์จะกลายเป็นโจร หรือคนรับใช้จะไม่ซื่อสัตย์ต่อเจ้านายอีกต่อไป (รณจิต คูหา, 2564, น. 76-77) กล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว จิตใต้สำนึกด้านกลับที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของความฝันของอีสต์ก็งสะท้อนให้เห็นสำนึกทางการเมืองของชาวนาพื้นเมืองที่กลับหัวกลับหางและเยาะเย้ยต่อระเบียบและอำนาจของพระสเปนชั่วคราว เพราะสัญลักษณ์เชิงอำนาจของศาสนจักรและระบอบอาณานิคมสเปนได้ถูกสวมบทบาทและกระทำการโดยชาวพื้นเมืองผู้ถูกเหยียดหยามว่าโง่เขลาเบาปัญญา และไม่สามารถจะเรียนรู้ต่อความหมายของระบอบการปกครองและพระเจ้าของชาวสเปนได้อย่างแท้จริง (Jose, 2010, p. 39)

ชาวคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองชาวพื้นเมืองอย่างตัวละครอีสต์กและบา-อัคได้เริ่มตั้งคำถามต่อ “อำนาจลึกลับของพระเจ้า” ตามคำสอนของคริสต์ศาสนา เนื่องจากไม่ว่าชาวพื้นเมืองจะดำรงตนเป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาและสยบยอมต่อความเจ็บปวดที่เปรียบเสมือนตั้งความทุกข์ทรมานเมื่อครั้งที่พระเยซูคริสต์เคยประสบนัยอดไม้กางเขนเพียงใด แต่พวกเขากลับต้องถูกตัดสินให้พ่ายแพ้ต่ออำนาจอันไม่ยุติธรรมและเผชิญชะตากรรมอันโหดร้ายด้วยน้ำมือของพระและข้าราชการสเปนผู้วางตนเป็นตัวแทนของพระเจ้าอยู่เสมอ ๆ ดังที่อีสต์กกล่าวว่า “พวกเขาจะต้องทนทุกข์ทรมาน เหมือนอย่างที่เราอีโลคาโนทุกคนจักต้องเผชิญ แต่ทำไมพวกเขาจึงยอมถูกลงทัณฑ์โดยปราศจากการตั้งคำถาม ทำไมพวกเขาถึงเชื่อว่ามันจะถูกสร้างขึ้นมาน่าเพื่อมอบรับต่อชะตากรรมอันทนทุกข์ทรมาน อดทนเข้าไว้ แม่กล่าวกับเขาขยันเข้าไว้” (Jose, 2010, p. 87) ประสบการณ์การถูกกดขี่หมิ่นเหม่อย่างไร้ความเป็นธรรมได้ลดทอนความเลื่อมใสศรัทธาต่อศาสนจักรสเปนในจิตวิญญาณของชาวพื้นเมือง ดังนั้นพิธีศักดิ์สิทธิ์ โบสถ์ คอนแวนต์ หรือวิหารต่าง ๆ ซึ่งพระสเปนเคยสร้างและอุปมาขึ้นเป็นสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์แห่งอาณาจักรของพระเจ้า จึงกลายเป็นเพียงขุมทรัพย์ที่ชาวพื้นเมืองถูกล่อลวงให้ตกลงไปเท่านั้น

การดำรงอยู่ในสภาวะกึ่งหลับกึ่งตื่น ความเป็นความตาย ตลอดจนการดำรงอยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์แบบชายขอบทุรกันดารในระหว่างการหลบหนีต่ออำนาจของพระและตำรวจอาณานิคมสเปนได้สะท้อนให้เห็นถึงความพรัมวของอำนาจของศาสนจักรในสำนึกของอีสต์ก โดยสิ่งต่าง ๆ ปรากฏขึ้นอย่างบิดเบี้ยวและพรัมว พระกลายเป็นปีศาจ ความดีกลับกลายเป็นความชั่ว และความจริงกลายเป็นความเท็จ สรรพสิ่งทั้งหลายที่เคยถูกหล่อหลอมขึ้นโดยพระผู้แทนของพระเจ้านั้น ได้ถูกประกอบสร้างขึ้นใหม่จากจิตไร้สำนึกที่ซ่อนอยู่ภายใน

ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความปรารถนาของชาวพื้นเมืองในการมีอำนาจในการตัดสินใจและกำหนดชะตากรรมด้วยตัวของพวกเขาเอง โดยไม่ได้มาจากการชี้ขาดของพระผู้แทนพระเจ้าอีกต่อไป

กล่าวได้ว่า การเข้าไปปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ช่วยพระอยู่ใต้พระมังของโบสถ์ในเมืองคาบูเกาทำให้อีสต์กได้ยินเสียงสะท้อนของระฆัง หรือภาพสะท้อนของศาสนจักรสเปนภายใต้การนำของพระได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเขาพบว่าภายใต้เสื้อคลุมทางศีลธรรมนั้น พระสเปนบางกลุ่มกลับมีความเสื่อมทรามและแสวงหาผลประโยชน์จากชาวพื้นเมือง ตลอดระยะเวลาเกือบสามทศวรรษของกระบวนการเปลี่ยนริตชาวพื้นเมืองดำเนินไปด้วยการขูดเลือดขูดเนื้อและสังเวทชีวิตของชาวพื้นเมืองคนแล้วคนเล่า ดังที่ตัวบทเผยให้เห็นว่า ในช่วงเวลาที่ “อีสต์กหวนคิดถึงความมืดสลัวอันศักดิ์สิทธิ์ของโบสถ์ในคาบูเกา และมันทำให้เขารู้สึกได้ถึงผีแห่งอดีต ผีนิรนามทั้งหลาย คนตายอันนับไม่ถ้วนที่ถูกกระบุเอาไว้ในเอกสารที่พวกเขาเก็บรักษาไว้ในโบสถ์ ทันใดนั้นความกลัวของเขาก็ปกคลุมไปทุกหนแห่ง” (Jose, 2010, p. 71) ศาสนาจักรสเปนในหมู่เกาะฟิลิปปินส์จึงเปรียบเสมือนจิตวิญญาณแห่งความมืดมิด ภูติผี และปีศาจที่หลอกหลอนตลอดจนสร้างความหวาดกลัวให้กับอีสต์กและชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์

ทั้งนี้ ในขณะที่โบสถ์อันเป็นศูนย์กลางอำนาจของศาสนาจักรสเปนเริ่มสั่นคลอนจากสำนึกของชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์นั้น “บ้าน” ในโลกียวิสัยในฐานะ “ชุมชนทางวัฒนธรรม” แบบก่อนอาณานิคมนั้นก็ได้ปรากฏขึ้นเป็นแสงสว่างทางจิตวิญญาณของชาวพื้นเมือง ดังที่อีสต์กกล่าวว่า “ในช่วงเวลาพลบค่ำ เมื่อเขาริบบ่ายบนทางเดินไปสู่บ้านของเขาที่อยู่ตรงท้ายหมู่บ้าน แสงสว่างทางจิตวิญญาณก็เกิดขึ้นในตัวเขา เขาเพิ่งจะได้รับอาหารมื้อที่ดีที่สุด ตั้งแต่ได้เดินออกไปยังคอนแวนต์” (Jose, 2010, p. 7) แบบแผนและพฤติกรรมต่าง ๆ อันเป็นสัญลักษณ์ของชาวพื้นเมืองในช่วงก่อนการเข้ามาของระบอบอาณานิคมได้เป็นเครื่องมือ หรือเป็น “อาวุธของผู้อ่อนแอ” ที่ถูกนำมาใช้ในการต่อต้านกับอำนาจของเจ้าอาณานิคม ควบคู่กับการหยิบยืมเอาแบบแผนและสัญลักษณ์ของเจ้าอาณานิคมมาพลิกแพลงและปรับใช้เพื่อทำลายอำนาจเหนือของเจ้าอาณานิคมที่มีต่อชาวพื้นเมืองอีกด้วย

ทั้งนี้ นอกจากในนวนิยายเรื่อง *PO-ON* จะนำเสนอให้เห็นการเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวนาคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองต่ออำนาจการครอบงำและการกดขี่ขูดรีดของศาสนาจักรสเปนแล้ว ยังได้นำเสนอให้เห็นการต่อสู้ของชาวพื้นเมืองในกองกำลังปฏิวัติของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ที่หนึ่ง (the first Philippine republic) ภายใต้การนำของเอมีลิโอ อากีน่าลโด (Emilio Aguinaldo)⁴ ต่อกองทัพอเมริกันที่เคลื่อนกำลังพลเข้ามาพิชิตหมู่เกาะฟิลิปปินส์ให้เป็น

⁴ เอมีลิโอ อากีน่าลโด หรือ เอมีลิโอ อากีน่าลโด อี ฟามี่ (Emilio Aguinaldo y Famy) (1869-1964) คือผู้นำการปฏิวัติฟิลิปปินส์ต่อต้านสเปนในระหว่าง ค.ศ. 1896-1898 โดยมีการแย่งชิงอำนาจการเป็นผู้นำด้วยการสังหารผู้นำการปฏิวัติอย่างอันเดร โบนีฟาซิโอ (Andres Bonifacio) ในเวลาต่อมาเขาได้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ที่หนึ่ง (1899-1901) ก่อนที่จะโดนยึดอำนาจโดยสหรัฐอเมริกา และเป็นผู้นำกองกำลังปฏิวัติในการต่อสู้กับกองกำลังอเมริกันในสงครามฟิลิปปินส์-อเมริกันอีกด้วย

ดินแดนอาณานิคมของตนต่อจากสเปน หรือในสงครามฟิลิปปินส์-อเมริกันในระหว่าง ค.ศ. 1899-1902 ดังที่ตัวละครผู้นำชาวพื้นเมืองที่มีรากฐานมาจากชาวนาคนชั้นล่างอย่างอาโปลินาโร มาบินี (Apolinario Mabini)⁵ ซึ่งได้รับการยกย่องในฐานะ “มันสมองของการปฏิวัติ” ฟิลิปปินส์ ได้กล่าวตอบโต้ต่อชาวอเมริกันที่เปรียบกองกำลังปฏิวัติของชาวพื้นเมืองกับ “โจรผู้ร้าย” ว่า

“ข้าต้องการตอบโต้ต่อคำโกหกเหล่านั้นเพื่อให้โลกรู้ว่า พวกเราไม่ได้ชั่วช้าและไม่ได้เป็นเด็กทารก...สิ่งที่เขาป่าวประกาศออกไปอีกอย่างก็คือ พวกเราชาวฟิลิปปินเป็นโจรผู้ร้าย...แม้แต่เสียงและของจำเป็นของพวกเราที่ได้รับการคุ้มครองอย่างดี ยังถูกปล้นโดยชาวฟิลิปปิน ดังนั้น เราจะปล่อยให้เป็นอย่างนั้นหรือ มันไม่ใช่การลักเล็กขโมยน้อยจากพวกเรา แต่มันคือการทำสงคราม”

(Jose, 2010, p. 159)

การต่อสู้และต่อต้านของชาวพื้นเมืองต่อกองกำลังอเมริกันด้วยวิธีการปล้น หรือการขโมยได้ทำให้ชาวพื้นเมืองถูกสร้างภาพลักษณ์ให้เป็น “โจรผู้ร้าย” ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ของชาวอเมริกันที่มองการปฏิวัติของชาวพื้นเมืองเป็นการก่ออาชญากรรมและความรุนแรง อันเป็นเหตุผลให้ชาวพื้นเมืองต้องได้รับการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่อย่างมีอารยะภายใต้การอนุบาลอย่างการดูแลของชาวอเมริกัน อย่างไรก็ตาม ชาวพื้นเมืองกลับมองการขโมยของพวกเขานับถอยหลัง โดยหาใช่แค่ “การลักเล็กขโมยน้อย” เท่านั้น หากยังมีความหมายถึงการต่อสู้และต่อต้านของชาวพื้นเมืองต่อศัตรูผู้รุกรานอย่างกองกำลังอเมริกัน ตลอดจนสภาพแวดล้อมของสงครามที่ชาวพื้นเมืองต้องประสบกับความอดอยากและถูกกดขี่จากทหารอเมริกันอย่างไร้ความการุณอีกด้วย ดังที่ตัวละครมาบินีกล่าวว่า

“พวกเราไม่สามารถต่อสู้กับศัตรูที่มีอำนาจอย่างอเมริกา ที่ฆ่าพวกเราอย่างทารุณ ด้วยทหารม้าและปืนใหญ่ แต่พวกเราจะต้องสู้พวกเขาในแบบที่ข้าเคยพูดไปแล้วว่า ด้วยวิธีการแบบกองโจรในทุก ๆ พื้นที่”

(Jose, 2010, p. 182)

การปล้นของชาวฟิลิปปินจึงไม่ได้มีความหมายดังที่ได้รับความตีความจากสายตาของชาวอเมริกันผู้เข้ามายึดครอง เพราะพวกเขาไม่ได้มุ่งหมายจะปล้นสดมภ์เพราะปัญหาทางเศรษฐกิจแต่เพียงเท่านั้น แต่ประสงค์จะยึดข้าวของเครื่องใช้และทรัพย์สินสมบัติของทหารอเมริกัน

⁵ อาโปลินาโร มาบินี หรืออาโปลินาโร มาบินี อี มารานัน (Apolinario Mabini y Maranan) (1864-1903) เป็นผู้ว่าการปฏิวัติ นักกฎหมาย และรัฐบุรุษที่ได้รับการยกย่องให้เป็นมันสมองของการปฏิวัติฟิลิปปินส์ เขาเป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมายและรัฐธรรมนูญให้กับรัฐบาลปฏิวัติฟิลิปปินส์ และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนแรกของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์หนึ่ง

เพื่อแสดงเจตจำนงในการทำลายล้างทรัพย์สินต่าง ๆ ที่แสดงอำนาจความเหนือกว่าของศัตรู ซึ่งการขโมยของพวกเขานั้นถือเป็นส่วนหนึ่งของ “ยุทธศาสตร์การทำสงครามกองโจร” ที่กองกำลังปฏิวัติของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ที่หนึ่งภายใต้การนำของอากีโนโลใช้เพื่อสู้รบและกำจัดศัตรูอย่างกองกำลังอเมริกันที่กำลังรุกคืบเข้ามายึดครองหมู่เกาะฟิลิปปินส์นั่นเอง

อีสตักและชาวนาคนชั้นล่างที่เข้าร่วมต่อสู้ในสงครามการปฏิวัติมีเจตจำนงร่วมกันในการทำลายล้างอำนาจศัตรูผู้กดขี่ขูดรีด ดังนั้น พวกเขาจึงได้สร้างชุดจริยธรรมบางอย่างร่วมกันขึ้นมา โดยมองว่าการต่อสู้ปลดแอกออกจากอำนาจของศัตรูในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการขโมยหรือหยิบอาวุธขึ้นต่อสู้เป็นความชอบธรรม ดังที่อีสตักกล่าวว่า “โปรดทรงตรัสแก่ลูกเทอญ พระบิดาเจ้าว่า การสังหารศัตรูของลูกนั้นหาใช่สิ่งผิด...มันคือความชอบธรรมในการต่อสู้กับสิ่งที่ผิด หรือความดีต่อต้านความชั่วร้าย พระบิดาเจ้า พระองค์ทรงหาได้พระเนตรบอดไม่!” (Jose, 2010, p. 225) ดังนั้น ในขณะที่การต่อสู้ของชาวพื้นเมืองในขบวนการปฏิวัติถูกมองว่าเป็นอาชญากรรม ความรุนแรง และปราศจากสำนึกเรื่องชาติและเสรีภาพของชาติอย่างแท้จริง ดังที่ปรากฏในเอกสารและงานประวัติศาสตร์ที่นักอาณานิคมและนักประวัติศาสตร์อเมริกันได้บันทึกไว้ แต่นวนิยายเรื่อง *PO-ON* กลับชี้ให้เห็นว่า การต่อสู้ของอีสตักและชาวนาคนชั้นล่างในขบวนการปฏิวัตินั้นเกิดขึ้นมาจากสำนึกทางการเมือง หรือเป็นเจตจำนงของมนุษย์คนหนึ่งที่ต้องการปลดแอกตนเองออกจากการเป็นทาสของการกดขี่ขูดรีดและการรุกรานของเจ้าอาณานิคมต่างชาติ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชาวพื้นเมืองอย่างไม่อาจปฏิเสธได้เช่นกัน อีกทั้ง ชาวพื้นเมืองยังมองว่ากองกำลังอเมริกันต่างหากที่ก่ออาชญากรรมและความรุนแรงต่อชาวฟิลิปปิน “พวกเขาเป็นศัตรูที่ไร้ความปราณีเช่นเดียวกับชาวสเปน พวกเขาทำร้ายผู้หญิง และแทงเด็กเล็ก ๆ ด้วยดาบปลายปืน โดยในเวลาเพียงไม่กี่เดือน พวกเขาก็สามารถพิชิตเกาะลูซอนทั้งหมด และยังรุกคืบไปทางตอนเหนืออีกด้วย” (Jose, 2010, p. 155)

3. แสงแรกแห่งรุ่งอรุณ : การก่อรูปจิตสำนึกแห่งชาติของชาวพื้นเมืองในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

การเคลื่อนไหวต่อสู้และต่อต้านกับเจ้าอาณานิคมได้สร้าง “สำนึกร่วมความเป็นกลุ่มก้อนทางการเมืองแบบเดียวกัน” ในหมู่ชาวพื้นเมืองคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองในปลายสมัยอาณานิคมสเปนและในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่การยึดครองของอาณานิคมอเมริกันซึ่งเป็นสำนึกทางการเมืองคนละชุด หรือแตกต่างจากกลุ่มชนชั้นนำของฟิลิปปินส์ อีกทั้งสำนึกความเป็นกลุ่มก้อนทางการเมืองดังกล่าวยังเป็นดังแสงแรกแห่งรุ่งอรุณอันจะวิวัฒน์ไปสู่การก่อรูปขึ้นของจิตสำนึกแห่งชาติฟิลิปปินส์ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 อีกด้วย นวนิยายเรื่อง *PO-ON* ได้นำเสนอให้เห็นว่า ชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ได้ตระหนักถึง

การถูกกดขี่ขูดรีด และความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างพวกเขากับชาวสเปน จนกระทั่งเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดจิตสำนึกร่วมของชาวพื้นเมืองในการต่อสู้และปลดแอกตนเองออกจากอำนาจของเจ้าผู้ปกครองอาณานิคม ดังที่อีกตักกล่าวไว้

“ข้าไม่ควรเคารพแต่พระเจ้าคนขาว แต่ใครสักคนที่มีสีผิวน้ำตาลเยี่ยงข้า ความภาคภูมิใจบอกข้าอย่างหนึ่งว่า พวกเรามีสำนึกเรื่องความเสมอภาค ยิ่งกว่าคนขาวซึ่งเป็นผู้ปกครองพวกเรา ความภาคภูมิใจบอกกับข้าว่า แผ่นดินนี้เป็นของข้า ซึ่งพวกเราควรจะปล่อยให้เป็นชะตากรรมของข้า และหากพวกเราไม่ปล่อย ความภาคภูมิใจบอกกับข้าว่า ข้าควรขับไล่พวกเราออกไป และถ้าพวกเราปฏิเสธมัน ข้าจะเป็นผู้ปราบปรามพวกเราเอง... ไม่มีผู้แข็งแกร่งหนำไหนจะสามารถทุบตีประตูบ้านข้าลง และมาบอกว่าเขานำพาแสงสว่างมาให้ข้า เพราะข้ามีอยู่ภายในตัวข้าเอง”

(Jose, 2010, p. 103)

สำนึกร่วมการเป็นกลุ่มก้อนทางการเมืองเดียวกันในการต่อต้านอาณานิคมของชาวพื้นเมืองดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนอยู่ในตัวละครฮิสตักเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นในตัวละครชวานาคันชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ซึ่งล้วนถูกกดขี่ขูดรีดจากพระและข้าราชการในระบอบอาณานิคมสเปน ดังที่บลาส (Blas) ซึ่งเป็นชาวนาพื้นเมืองในหมู่บ้านคันโดน (Candon) ทางตอนใต้ของอีโลคอส (Ilocos) ที่ตัดสินใจร่วมเดินทางหลบหนีอำนาจรัฐไปกับกองคาราวานของฮิสตักได้กล่าวว่า “นี่คือชะตากรรมที่ไม่ยอมอ่อนข้อของคนจน... พวกเราจะเดินทางไปกับท่านจนสุดขอบโลก... พวกเราเป็นเครือญาติกันแล้ว ในตอนนี้ ประชาชนที่พวกเรารู้จักคือผู้ที่มีความอดทนต่อความทรมานทุกขัณฑ์” (Jose, 2010, p. 79)

กล่าวได้ว่า ชาวพื้นเมืองในระบอบอาณานิคมสเปนเริ่มมีสำนึกความเป็นกลุ่มก้อนทางการเมืองเดียวกันประหนึ่งดังครอบครัวหรือกลุ่มเครือญาติ เพราะต่างมีประสบการณ์การถูกกดขี่ขูดรีด รวมถึงมีพระและข้าราชการอาณานิคมสเปนเป็นศัตรูทางการเมืองร่วมกัน สำนึกร่วมทางการเมืองดังกล่าวนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปในหมู่ชาวพื้นเมืองผู้ตกอยู่ในสถานะรองกลุ่มภาษา-ชาติพันธุ์ต่าง ๆ จำนวนมากที่ดำรงอยู่ในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ช่วงปลายสมัยอาณานิคมสเปน ซึ่งแต่ละกลุ่มก็ต่างมีขอบเขตทางชาติพันธุ์ ทั้งในทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นของตนเพื่อแสดงถึงความเป็นคนในหรือคนนอก ความเป็นพวกเราและพวกเขา ตลอดจนความเป็นมิตรและความเป็นศัตรู (Paredes, 2013; Scott, 1974) อย่างไรก็ตาม การแบ่งแยกดังกล่าวนี้ได้เริ่มทยอยลงจากความรู้สึกเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันในฐานะผู้ถูกกดขี่จากพระและเหล่าข้าราชการอาณานิคมสเปน ดังที่นวนิยายสะท้อนให้เห็นในกรณีที่กองคาราวานหลบหนีตำรวจอาณานิคมของฮิสตักได้ล่องล่ำเข้าไปในเขตแดนของชาวบาโก (Bago Tribe) ซึ่งตั้งถิ่นฐาน

อยู่ในแนวเทือกเขาคอร์ดิลเลอรัรา (Cordillera mountain) ทางตอนเหนือและตอนกลางของเกาะลูซอนโดยไม่ได้รับอนุญาต โดยอีสตักได้กล่าวกับชาวบาโกว่า

“พี่ชาย พวกเราไม่สังเกตเห็นสัญลักษณ์ของพวกคุณ ได้โปรดภัยเราด้วยเถิด พวกเราไม่สามารถใช้ถนนด้านล่างของชาวสเปนได้ และพวกพี่อาศัยอยู่ที่นี้มานานก็พอจะรู้เหตุผลดี...อนุญาตให้เราได้พักอยู่ที่นี้จนค่ำได้หรือไม่ เพราะพวกเราต้องเดินทางตอนกลางคืน พวกเรากลัวไม่เพียงกองกำลังสเปนที่จะขโมยข้าวของพวกเรา แต่ยังมีโจรชวานาผู้ทุขยักเหมือนกับพวกเราด้วย”

(Jose, 2010, p. 82)

สายสัมพันธ์ความเป็นพวกพ้องเดียวกันที่เกิดขึ้นระหว่างชาวพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ในช่วงปลายสมัยอาณานิคมสเปนนี้ยังสะท้อนอยู่ในตัวละครชาวพื้นเมืองอีโลคาโนอพยพอย่างอาโป ดีเอโก (Apo Diego) ที่หลบหนีพระและชนชั้นนำอาณานิคมสเปนจากเมืองอีโลคอสทางตอนเหนือมาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนแห่งใหม่อยู่ในแนวเทือกเขาคาราบัลโล (Caraballo range) ทางตอนกลางของลูซอน โดยสำนึกในการต่อต้านอาณานิคมสเปนของอาโป ดีเอโกนั้น ได้รับอิทธิพลมาจากบรรพบุรุษชาวอีโลคาโนอย่างดีเอโก ซิลัง (Diego Silang)⁶ ที่เคยขับขู่ใจการเก็บภาษีและการกดขี่ข่มเหงของพระและข้าราชการสเปน และได้ร่วมมือกับกองกำลังอังกฤษในช่วงสงครามเจ็ดปี (seven year's war) ซึ่งเข้าบุกยึดมะนิลาใน ค.ศ. 1762 ในการจัดตั้งกองกำลังเพื่อล้มล้างระบอบอาณานิคมสเปน อีกทั้งยังได้จัดตั้งรัฐบาลชาวพื้นเมืองที่เป็นอิสระโดยมีการสร้างศาสนจักรคาทอลิก กองกำลัง และกฎหมายชาวอีโลคาโนเป็นของตนเองขึ้นปกครองแทนที่กฎหมายที่ถูกบัญญัติโดยพระสเปนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 อีกด้วยเช่นกัน (Palanco, 2002, pp. 512-537)

จิตวิญญาณของการต่อสู้และต่อต้านระบอบอาณานิคมสเปนของบรรพบุรุษชาวอีโลคาโนจึงเป็นแรงขับเคลื่อนให้อาโป ดีเอโก นำเอาแบบแผนการต่อสู้ของดีเอโก ซิลัง ไปใช้เป็นแนวทางและสัญลักษณ์ในการต่อต้านปลดแอกจากอำนาจของระบอบอาณานิคมสเปนเช่นกัน โดยเขาได้หลบหนีออกมาสร้าง “ชุมชนทางการเมืองและศาสนา” ของตนขึ้นใหม่ในบริเวณเทือกเขาสูงหรือถิ่นทุรกันดารที่อำนาจของระบอบอาณานิคมสเปนยากจะเข้าถึงได้ การต่อต้านอาณานิคมด้วยวิธีการดังกล่าวของผู้กระทำที่เป็นชวานาจึงก่อรูปขึ้นรอบ ๆ ชุมชนทางศาสนาและชาติพันธุ์หรือรูปแบบเชิงสถาบันเฉพาะของพวกเขาเอง ดังที่อาโป ดีเอโกกล่าวไว้ว่า

⁶ ดีเอโก ซิลัง หรือดีเอโก ซิลัง อี อันดาया (Diego Silang y Andaya) (1730-1763) เป็นผู้นำการปฏิวัติชาวพื้นเมืองชนชาติพันธุ์อีโลคาโน ที่ร่วมมือกับกองกำลังอังกฤษที่เข้าบุกยึดครองมะนิลาในช่วงสงครามเจ็ดปีในการโค่นล้มอำนาจของระบอบอาณานิคมสเปน โดยมีการก่อตั้งรัฐบาลชาวพื้นเมืองอีโลคาโนที่เป็นอิสระทางตอนเหนือของเกาะลูซอน

“ข้าเคารพต่อความทรงจำที่มีต่อดีเอโก ซิลัง เหมือนดังที่ข้าเคารพมนุษย์ที่ต่อสู้เพื่ออิสรภาพของพวกเรา สิ่งใดที่ดีเอโกเชื่อ ข้าก็เชื่อด้วยจิตวิญญาณทั้งหมดของข้า...พวกเราไม่เดียวดาย ข้ามกุเขาลูกนี้ไปคือพวกเดียวกับเรา และยังมีพวกเราอีกในหุบเขาที่อยู่ไกลออกไป พวกเขอาจจะไม่สำนึกต่อความยากจนที่กดขี่พี่น้องของพวกเราในที่อื่น ๆ แต่วันหนึ่ง พวกเราจะมีสำนึก หลังจากนั้น พวกเราจะออกจากหุบเขาแห่งนี้ด้วยบทสวดของพวกเราเอง พวกเราจะทำลายพวกมัน ผู้ที่แย่งชิงที่ดินทำกินและปล้นของพวกเราไป”

(Jose, 2010, p. 131)

การที่ดีเอโก ซิลังถูกทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งการต่อสู้เพื่ออิสรภาพจากการเป็นอาณานิคมสเปนของอาโป ดีเอโกนี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของสำนึกร่วมการเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันในทางการเมืองของชาวพื้นเมือง กล่าวได้ว่า ในบริเวณที่อำนาจอาณานิคมยากจะเข้าถึง โดยเฉพาะแนวเทือกเขาสูงบริเวณลูซอนตอนกลางนั้นถือเป็นสถานที่หรือแหล่งกบดานของปัจเจกชนหรือชุมชนใด ๆ ก็ตามที่ต้องการหนีและท้าทายการควบคุมของรัฐ ด้วยการตั้งตนเป็นหมอชาวบ้าน นักบุญ กลุ่มลัทธิพิธี หรือนิกายต่าง ๆ ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกนอกกรีตของระบอบอาณานิคมสเปน โดยบริเวณในลักษณะดังกล่าวนี้สามารถพบเห็นอยู่ได้ทั่วไปในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 (Ileto, 1999) ทั้งนี้ นอกจากจะหลบซ่อนอยู่ตามแนวเทือกเขาที่อยู่ห่างไกลแล้ว กลุ่มคนที่หนีการควบคุมของพระและชนชั้นนำอาณานิคมเหล่านี้ก็อาจจะตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระและชนชั้นนำท้องถิ่นกลุ่มใหม่ที่พวกเขาเห็นว่าจะมอบความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นให้กับพวกเขาได้ (Jose, 2010, p. 154)

นอกจากการเกิดขึ้นของสำนึกร่วมความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันทางการเมืองเพื่อต่อต้านอาณานิคมสเปนในหมู่ชาวพื้นเมืองในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แล้ว นวนิยายยังได้นำให้เห็นสำนึกดังกล่าวในฉากการต่อสู้ของชาวพื้นเมืองกับกองกำลังอเมริกันในสงครามฟิลิปปินส์-อเมริกัน อีกด้วย โดยหลังจากอเมริกันเข้ามาขับไล่สเปนออกไปจากหมู่เกาะฟิลิปปินส์ได้สำเร็จ พวกเขาก็ได้ทำสงครามต่อสู้กับกองกำลังเล็ก ๆ ของรัฐบาลสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ที่หนึ่ง ภายใต้การนำของเอมีลีโอ อากีนิลโด ที่ก่อตั้งรัฐบาลปกครองตนเองของชาวพื้นเมืองขึ้นในระยะเวลานั้น ๆ ก่อนจะถูกยึดอำนาจโดยสหรัฐอเมริกา การบุกยึดฟิลิปปินส์ของกองทัพสหรัฐในครั้งนี้ทำให้กองกำลังปฏิวัติของนายพลอากีนิลโดจำต้องหนีทัพพลอยร่นไปยังเทือกเขาที่รัด (Tirad Pass) และใช้ยุทธศาสตร์แบบกองโจรในการต่อสู้กับกองกำลังอเมริกัน

อย่างไรก็ตาม นอกจากการทำสงครามสู้รบกับกองทัพสหรัฐ ชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ยังได้มีการตอบโต้ต่อวาทกรรมการไม่พร้อมในการปกครองตนเองของชาวพื้นเมืองที่สหรัฐอเมริกาใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมในการเข้ามายึดครองหมู่เกาะฟิลิปปินส์ เนื่องจากรัฐบาลอเมริกันเห็นว่า การต่อสู้ของชาวพื้นเมืองในขบวนการปฏิวัติฟิลิปปินส์นั้น

วางอยู่บนอำนาจสั่งการภายในความสัมพันธ์แบบเจ้า-ไพรอุปถัมภ์ เจ้านาย-ลูกน้อง หรือ “ระบบเจ้าพ่อท้องถิ่น” (Caciquism) โดยหาได้มาจากสำนึกเรื่องชาติของชาวพื้นเมืองอย่าง แท้จริง (Cano, 2005; 2013) ดังที่ตัวละครผู้นำการปฏิวัติอย่างอาโปลินาริโอ มาบีนั้นได้กล่าวว่า

“พวกเราจะต้องได้ต่อการโจมตีของพวกเขาอย่างไร เพื่อแสดงออกว่าพวกเรานั้น มีความพร้อมในการปกครองตนเอง...ควรไหมที่พวกเราให้คนเชื้อชาติอื่น ตัดสินใจแทนพวกเรา รัฐธรรมนูญของพวกเรา มันต้องก่อรูปขึ้นมาจาก สำนึกเรื่องชาติของพวกเรา และสามารถเป็นหลักฐานที่แสดงออกถึง เสรีภาพเช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญแห่งเสรีภาพอื่น ๆ ทั่วโลก”

(Jose, 2010, p. 159)

ในขณะที่ข้าราชการอาณานิคมอเมริกันกล่าวว่าชาวพื้นเมืองยังไม่มีสำนึกเรื่องชาติ และไม่พร้อมในการปกครองตนเองเพื่อใช้สร้างความชอบธรรมในการยึดครองหมู่เกาะฟิลิปปินส์ เป็นดินแดนอาณานิคม (LeRoy, 1905) แต่นวนิยายได้เสนอให้เห็นว่า ชาวพื้นเมืองในช่วงเวลา ดังกล่าวได้ก่อรูปสำนึกเรื่องชาติ และตระหนักถึงการปกครองประเทศบนสำนึกเรื่องชาติของ พวกเขาเอง โดยแม้ว่าสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ที่หนึ่งภายใต้การนำของประธานาธิบดีเอมิลีโอ อากีโนโล จะเป็นชาติเกิดใหม่ แต่ก็เป็ชาติที่มีอำนาจอธิปไตยเป็นของตนเองทัดเทียมกับชาติอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 หากได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจการชี้นำของเจ้าอาณานิคมต่างชาติ อีกแล้วไม่

การก่อรูปสำนึกหรือจินตนาการเกี่ยวกับความเป็นชาติที่มีอำนาจอธิปไตยของ ชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้นยังได้สะท้อนอยู่ใน ความพยายามสร้างชาติที่มีอัตลักษณ์และวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ดังที่นวนิยายฉายให้เห็น ความปรารถนาของชาวพื้นเมืองในการสร้าง “ภาษาแห่งชาติ” ที่กลุ่มชนต่างภาษา-ชาติพันธุ์ใน หมู่เกาะฟิลิปปินส์สามารถใช้เป็นภาษากลางในการติดต่อสื่อสารได้อย่างแท้จริง เนื่องจากการมี “ภาษาหนึ่งที่ประชาชนสามารถพูดสื่อสารกันได้นั้นมีความสำคัญ ซึ่งในอดีตนั้นอาจเคยเป็น ภาษาสเปน แต่ในอนาคตอาจจะเป็นภาษาที่แสดงออกถึงจิตวิญญาณและรากกำเนิด” ของ ชาวพื้นเมือง (Jose, 2010, p. 180) อีกทั้ง ภาษาแห่งชาตินี้ไม่ได้ถูกจำกัดการใช้เฉพาะกลุ่ม ชนชั้นหนึ่ง ๆ ของสังคมเหมือนที่ภาษาสเปนและภาษาละตินเคยดำรงสถานะดังกล่าว ทว่าเป็น ภาษาที่ชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์สามารถใช้ในการสื่อสารในระนาบเดียวกันได้อย่าง เสมอภาค

กล่าวได้ว่า การก่อรูปสำนึกเรื่องชาติของชาวพื้นเมือง อันสะท้อนอยู่ในการต่อสู้เพื่อ สร้างเสรีภาพ อำนาจอธิปไตย และอัตลักษณ์แห่งชาตินี้คือส่วนหนึ่งของกระบวนการ “สร้างชาติ” ฟิลิปปินส์ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยมีชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ หรือ “ฟิลิปีโน” (Jose, 2010, p. 171) เป็นพลเมืองของชาติ ดังที่ตัวละครมาบีนั้นกล่าวว่า

“พวกเราไม่ได้กำลังสร้างชาติของชาวตากาล็อก...แต่กำลังสร้างชาติที่ประกอบไปด้วยพี่น้องจากทางเหนือและใต้ คุณเข้าใจหรือไม่ฮุสตากิโอ ทำไมข้าถึงมาอยู่ที่นี่ ข้าสามารถหลบซ่อนตัวได้ง่ายในหมู่บ้านหรือท่ามกลางภูเขาในท้องถื่นของข้า ในหมู่ประชาชนของข้า”

(Jose, 2010, p. 212)

ชาวฟิลิปปินในฐานะพลเมืองของชาติฟิลิปปินส์ที่เกิดขึ้นใหม่นี้ประกอบขึ้นจากกลุ่มชนภาษา-ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ หรือกลุ่มชนชายขอบต่าง ๆ ที่หลบซ่อนอยู่ตามหมู่บ้านและพื้นที่ชนบทห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจของรัฐ หาใช่ชาติที่แวดล้อมอยู่ที่กลุ่มชนชั้นนำในเมืองมะนิลาและกลุ่มชนชาติพันธุ์หลัก ๆ บนเกาะลูซอนเท่านั้น นอกจากนั้นในขณะที่มาบีนีให้ความสำคัญต่อคนชั้นล่างและกลุ่มชนชายขอบในฐานะที่ศูนย์กลางของความเป็นชาติฟิลิปปินส์ เขากลับให้ภาพของกลุ่มชนชั้นนำทางสังคมเป็น “กลุ่มคนที่ไม่เข้าใจ” โดยความคิดดังกล่าวของเขานั้นสะท้อนอยู่ในเรื่องเล่าเกี่ยวกับความขัดแย้งในหมู่ผู้นำของกองกำลังปฏิวัติฟิลิปปินส์ โดยเฉพาะระหว่างเอมีลีโอ อากีนิลโด กับอันโตนิโอ ลูนา (Antonio Luna)⁷ ที่ว่า

“นายพลอากีนิลโดช่างเห็นแก่ตัวและโง่งมดี...เขาอิจฉานายพลลูนา สุดท้ายลูนาถูกสังหารโดยผู้ที่เขาไว้วางใจ พวกเราสูญเสียผู้นำสำคัญ ผู้สร้างกองกำลังที่มาจากสามัญชน ข้ารังเกียจอากีนิลโดและไม่เห็นด้วยกับเขา แต่ตอนนี้อากีนิลโดได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้กับศัตรูในหมู่พวกเรา”

(Jose, 2010, p. 158)

นวนิยายได้นำเสนอให้เอมีลีโอ อากีนิลโดซึ่งถูกเชิดชูในฐานะผู้นำสูงสุดของรัฐบาลปฏิวัติฟิลิปปินส์ และเป็นสัญลักษณ์ในการต่อต้านอริราชศัตรูอย่างกองกำลังสเปนและอเมริกันในบริบททางสังคมการเมืองภายในตัวบทของนวนิยายให้กลายเป็นเพียง “ผู้วิจารณ์และทรยศหักหลัง” ต่อสหായร่วมปฏิวัติ อีกทั้งยังให้ภาพกลุ่มชนชั้นนำทางสังคมและเศรษฐกิจเป็น “ผู้เข้ามาแย่งชิงอำนาจและแสวงหาผลประโยชน์” จากขบวนการปฏิวัติฟิลิปปินส์ (Jose, 2010, p. 171) เรื่องเล่าดังกล่าวของนวนิยายได้สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างชุดความทรงจำเกี่ยวกับการปฏิวัติบนฐานความคิดเรื่องการต่อสู้ทางชนชั้น ระหว่างชนชั้นนำและชนชั้นล่างทางสังคม เช่นเดียวกับประวัติศาสตร์การปฏิวัติฟิลิปปินส์ชิ้นสำคัญเรื่อง *The Revolt of the Masses* ของเตโอโดโร อากอนซิลโล ซึ่งเป็นเป็นผลงานที่เป็นหมุดหมายสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์

⁷ อันโตนิโอ ลูนา หรืออันโตนิโอ นาร์ซิโซ ลูนา เดอ ซาน เปโตร อี โนบิซิโอ อันเชตา (Antonio Narciso Luna de San Pedro y Novicio Ancheta) (1866-1899) เป็นนายพลฟิลิปปินคนสำคัญของกองทัพบปฏิวัติฟิลิปปินส์ที่เข้าร่วมต่อสู้กับกองกำลังอเมริกันในสงครามฟิลิปปินส์-อเมริกัน

การปฏิวัติฟิลิปปินส์ และเป็นกรอบคิดที่มักถูกนำไปใช้ในการศึกษาขบวนการชาวนาที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามอีกด้วย งานชิ้นนี้นอกจากเป็นประวัติศาสตร์การปฏิวัติที่มีชาวนาคนชั้นล่างเป็นศูนย์กลางตอบโต้ต่อประวัติศาสตร์ชนชั้นนำชาตินิยมฉบับทางการของรัฐแล้ว ยังเป็นผลงานที่ถูกนำไปใช้เป็นคู่มือของชนชั้นกรรมาชีพ ชาวนา นักเรียนนักศึกษา พรรคคอมมิวนิสต์ ตลอดจนชนผู้เคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลมาร์คอส อันเป็นบริบทสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองที่นวนิยายถูกเผยแพร่ออกสู่สังคมฟิลิปปินส์อีกด้วย

การนำเสนอภาพลักษณ์ของอาากีนิลโดและชนชั้นนำดังกล่าวของนวนิยายถือเป็นการลดทอนอำนาจของกลุ่มชนชั้นนำในขบวนการปฏิวัติที่ได้รับการยกย่องในประวัติศาสตร์ชาติฟิลิปปินส์ฉบับทางการในฐานะวีรบุรุษผู้มีบทบาทนำในขบวนการปฏิวัติและการก่อสร้างชาติฟิลิปปินส์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสถาปนาให้เอมีลีโอ อาากีนิลโด ขึ้นเป็นวีรบุรุษแห่งชาติของรัฐบาลมาร์คอส โดยการประกาศให้พื้นที่ที่เคยมีความสัมพันธ์อยู่กับอาากีนิลโดเป็นที่ตั้งของปูชนียสถานแห่งชาติ และเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อันล่งละเมิดมิได้ (the President of the Philippines, 1973) อีกทั้งยังเชิดชูให้อาากีนิลโดเป็นวีรบุรุษแห่งชาติ “ผู้เป็นประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ที่หนึ่ง ผู้นำการปฏิวัติฟิลิปปินส์ ผู้รักชาติ และผู้เป็นรัฐบุรุษที่ชาวฟิลิปปินส์ควรสำนึกถึงการเป็นหนี้บุญคุณไปตลอดกาล” (the President of the Philippines, 1969) กล่าวให้ถึงที่สุดแล้วการที่นวนิยายเรื่อง *PO-ON* นำเสนอภาพลักษณ์ของอาากีนิลโดให้เป็น “ผู้ทรยศหักหลังและไม่น่าไว้วางใจ” ตลอดจนลดทอนให้กลุ่มชนชั้นนำทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นเพียง “นักแสวงหาผลประโยชน์” ในขบวนการปฏิวัตินั้นถือเป็นการทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของอาากีนิลโดในฐานะ “วีรบุรุษแห่งชาติอันล่งละเมิดมิได้” ที่รัฐบาลเผด็จการมาร์คอสสร้างขึ้น อีกทั้งยังท้าทายต่อความทรงจำทางประวัติศาสตร์ชาตินิยมแบบทางการของรัฐในยุคหลังอาณานิคมที่มักให้ความสำคัญกับบทบาทของกลุ่มชนชั้นนำในฐานะผู้นำพาเอกราชและความเป็นชาติมาสู่ชาวฟิลิปปินส์อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม่นวนิยายเรื่อง *PO-ON* ได้สะท้อนให้เห็นว่าได้มีการก่อรูปสำนึกเรื่องชาติในหมู่ชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ขึ้นแล้ว แต่สำนึกความเป็นชาติที่มีอำนาจอธิปไตย ตลอดจนภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นของตนเองนั้น (Anderson, 1991) ยังคงกระจุกตัวอยู่ในหมู่ชนชั้นนำทางสังคมผู้ได้รับการศึกษาส่วนน้อยของสังคม เช่น ตัวละครปัญญาชนในขบวนการปฏิวัติอย่างมาบิณี โดยสำนึกเรื่องชาติแบบดังกล่าวนั้นมีความแตกต่างไปจาก “สำนึกความเป็นกลุ่มก้อนทางการเมืองเดียวกัน” ของกลุ่มชาวนาคนชั้นล่าง ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ดังที่นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นว่า ชาวนาคนชั้นล่างอย่างอิสตักได้เข้าร่วมสงครามการปฏิวัติต่อต้านการยึดครองของอเมริกันโดยหาได้มีสำนึกเกี่ยวกับความชาติและชาตินิยมในลักษณะเดียวกันกับที่เกิดขึ้นในสำนึกของกลุ่มปัญญาชนและชนชั้นนำแต่อย่างใด ดังที่อิสตักกล่าวว่า

ทั้งชายพิการ [มาบีนี] และดอน ฮาคินโตไม่เคยกล่าว แต่ข้ารู้ว่าพวกเขารักฟิลิปปินาส (Filipinas) อันเป็นสิ่งที่ข้าไม่สามารถพูดได้ ข้าจะรักเกาะนับพันประชาชนนับล้านที่ไม่ได้พูดภาษาเดียวกับข้าและพวกเขาก็มีภาษาของตัวเองที่ข้าไม่เข้าใจ ข้าจะรักพวกเขาเหล่านี้ได้หรือ?

(Jose, 2010, p. 211)

กระนั้นก็ดี แม้ว่าชาวพื้นเมืองคนชั้นล่างอย่างอิสตักนั้นจะไม่มีสำนึกเกี่ยวกับความเป็นชาติและชาตินิยมในรูปแบบเดียวกับชนชั้นนำในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่ไม่ได้หมายความว่า การต่อสู้ของพวกเขาจะ “ปราศจากจิตสำนึกทางการเมือง” ดังกล่าวอ้างของนักอาณานิคมและนักวิชาการอเมริกันในยุคแรกแต่อย่างใด ทว่าแรงขับเคลื่อนที่ทำให้พวกเขาร่วมต่อสู้กับกองกำลังสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ของอาเกีนิลโดนั้น มาจากสำนึกความเป็นกลุ่มก้อนทางการเมืองเดียวกันของชาวพื้นเมืองที่ต้องการปลดแอกตนเองจากการเป็นทาสของเจ้าอาณานิคมต่างชาติและกลุ่มชนชั้นนำทางสังคมผู้กดขี่ขูดรีด อันแสดงให้เห็นถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวนาคนชั้นล่าง อีกทั้งสำนึกความเป็นกลุ่มก้อนทางการเมืองเดียวกันในการต่อต้านอาณานิคมที่เกิดขึ้นอย่างขนานใหญ่เหล่านี้ยังเป็นรากฐานสำคัญของการก่อรูปสำนึกแห่งชาติในระยะแรกเริ่มของชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 อีกด้วย

กล่าวได้ว่า เรื่องราวโศกนาฏกรรมของอิสตัก หรือเหล่าชาวนาคนชั้นล่างผู้ร่วมต่อสู้ต่อต้านกับเจ้าอาณานิคมเคียงบ่าเคียงไหล่กลุ่มชนชั้นนำที่ปรากฏขึ้นในนวนิยายเรื่อง *PO-ON* นี้ มักจะเป็นเรื่องราวที่ไม่ค่อยถูกเล่า ถูกบันทึก หรือเป็นที่รับรู้ในฐานะวีรบุรุษผู้มีส่วนร่วมในการก่อสร้างชาติฟิลิปปินส์ในความทรงจำทางประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมกระแสหลักของรัฐในแง่แล้ว นวนิยายเรื่อง *PO-ON* จึงได้นำเสนอชุดความทรงจำเกี่ยวกับการก่อสร้างชาติที่ตอบโต้และท้าทายต่อชุดความทรงจำทางประวัติศาสตร์ชาติกระแสหลักที่มักจะนำเสนอให้กลุ่มชนชั้นนำทางสังคมการเมืองเป็นผู้วางรากฐานสำนึกความชาติและชาตินิยมฟิลิปปินส์อย่างถอนรากถอนโคน

4. อภิปรายผลและบทสรุป

นวนิยายเรื่อง *PO-ON* ได้นำเสนอให้เห็นว่า แม้ว่าการต่อสู้ของชาวนาคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองต่ออำนาจการครอบงำและกดขี่ขูดรีดของกลุ่มชนชั้นนำอาณานิคมสเปนและอเมริกันจะดำเนินไปในรูปแบบที่หลากหลาย แต่ทุก ๆ การเคลื่อนไหวต่อสู้ก็สะท้อนให้เห็นจิตสำนึกทางการเมืองที่ประกอบขึ้นจากโลกทัศน์และประสบการณ์ชีวิตของพวกเขาเอง โดยไม่เพียงสะท้อนอยู่ในการต่อสู้กับการกดขี่ขูดรีดและการครอบงำของชนชั้นนำทางสังคมการเมืองเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมและกำหนดชะตากรรมชีวิตของพวกเขาเองเท่านั้น แต่ยังคงสะท้อนอยู่ในสำนึกทางการเมืองของชาวนาคนชั้นล่างที่หลุดพ้นออกไปจากการชี้นำและกำกับของกลุ่ม

ชนชั้นนำทางสังคม ตลอดจนรัฐชาติฟิลิปปินส์สมัยใหม่อีกด้วย เรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อสู้ของชาวคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองในนวนิยายเรื่อง *PO-ON* จึงตอบโต้ต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ฟิลิปปินส์ฉบับทางการของรัฐในยุคหลังอาณานิคมที่ลดทอนให้เรื่องเล่าเกี่ยวกับกบฏชาวนาและการปฏิวัติฟิลิปปินส์เป็นเพียงการเคลื่อนไหวต่อสู้แบบก่อนการเมือง หรือมองกบฏชาวนาและการปฏิวัติบนฐานของความสัมพันธ์แบบเจ้า-ไพรอุปถัมภ์ โดยไม่ได้มาจากสำนักทางการเมืองของชาวนาเอง ซึ่งถือเป็นชุดคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ภายใต้วาทกรรมทางประวัติศาสตร์แบบจักรวรรดินิยมอเมริกันที่ได้รับการสืบทอดในการเขียนประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์กระแสหลักในยุคหลังอาณานิคมมาอย่างยาวนาน

นวนิยายเรื่อง *PO-ON* ได้สะท้อนให้เห็นว่า แม้การต่อสู้ของชาวนาในฟิลิปปินส์ที่ก่อรูปขึ้นรอบ ๆ ชุมชนทางศาสนาและชาติพันธุ์ในช่วงก่อนการเข้ามาของระบอบอาณานิคมสเปน จะไม่ได้ปรากฏอยู่ในภาษาแบบทางโลกของวัฒนธรรมแบบสมัยใหม่ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า การต่อสู้ของพวกเขามีลักษณะแบบก่อนการเมือง ดังที่นักประวัติศาสตร์อเมริกันเคยกล่าวไว้ก่อนหน้านั้น หากคือการแสดงออกและเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบสมัยใหม่ของชาวพื้นเมืองในยุคอาณานิคมของฟิลิปปินส์ด้วยแบบแผนและภาษาเฉพาะของพวกเขาเอง ดังที่นักประวัติศาสตร์กลุ่มศึกษาผู้ตกอยู่ในสถานะรองอย่างพาร์ธา ชัตเตอร์จี (Partha Chatterjee) กล่าวว่า การต่อสู้ของผู้กระทำที่เป็นชาวคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองต้องถูกทำความเข้าใจด้วยรูปแบบเชิงสถาบันของพวกเขาเอง และจะต้องยอมรับให้จิตสำนึกของชาวนามีรูปแบบเฉพาะเป็นของตนเอง ซึ่งไม่เพียงแตกต่างไปจากจิตสำนึกของกรรมพีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงคนกลุ่มอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน (Chatterjee, 1993, p. 163) ความเป็นสมัยใหม่ของสังคมตะวันออกจึงไม่ได้ดำเนินไปในเส้นทางเดียวกันกับที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตก ทว่ากลับเป็นรูปแบบของความเป็นสมัยใหม่ที่แตกต่าง (different kind of modernity) และมีบุคลิกลักษณะเฉพาะของสังคมตะวันออกเอง โดยที่ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกมองว่าล้าสมัยก็อาจดำรงอยู่ร่วมกันกับสิ่งที่ทันสมัย (Chakrabarty, 2000, p. 13) ดังนั้น ทฤษฎีทางสังคมที่นำเข้ามาจากโลกตะวันตกจึงไม่สามารถนำมาใช้ในการศึกษาสังคมตะวันออกได้อย่างแท้จริง และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยแนวคิดและทฤษฎีที่มีความจำเพาะเจาะจงเพื่อนำมาใช้ในการอธิบายสังคมตะวันออกเช่นกัน

การนำเสนอให้เห็นการต่อสู้และสำนักทางการเมืองของชาวคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองทำให้นวนิยายเรื่อง *PO-ON* ของฟรานซิสโก ซีโอนิล โฮเซ ดำรงสถานะเป็นเรื่องเล่าประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ของประชาชนที่ถูกกลืนอยู่ในประวัติศาสตร์ชาตินิยมกระแสหลักในยุคหลังอาณานิคมที่ขบแย้งบทบาทของกลุ่มชนชั้นนำทางสังคมการเมืองเป็นองค์ประธานของการพัฒนาความเป็นชาติฟิลิปปินส์ ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีการศึกษากบฏชาวนาและการปฏิวัติฟิลิปปินส์ในหมู่นักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์แบบหลังอาณานิคม แต่ผลงานเหล่านั้นก็ยังคงมีศูนย์กลางอยู่ที่การเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวนาตากาล็อก อันเป็นชนกลุ่มใหญ่เป็นหลัก

ดังนั้น การที่นวนิยายเรื่อง *PO-ON* ได้เผยให้เห็นบทบาทการต่อสู้ของชาวนาอีโลคาโนตลอดจนคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองกลุ่มอื่น ๆ จึงเป็นการนำเอากลุ่มคนที่ไร้ชื่อเสียงเรียงนาม ผู้ขูดทองไร่ทองนา และกองกำลังปฏิวัติที่ประจัญบานเข้าศึกษด้วยเท้าเปล่า หรือที่ไฮเซมองว่าเป็นกลุ่มคนที่ถูกละเลยในหมู่นักประวัติศาสตร์ผู้ให้ความสนใจอยู่กับเหตุการณ์และมหาบุรุษที่ยิ่งใหญ่ แต่กลับละเลยประชาชนตัวเล็ก ๆ ให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การสร้างชาติฟิลิปปินส์ นวนิยายเรื่อง *PO-ON* จึงเป็นส่วนหนึ่งของกระแสความคิดการเขียนประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างที่เกิดขึ้นในวงวิชาการประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในยุคหลังอาณานิคม ตลอดจนวงวิชาการกลุ่มศึกษาผู้ตกอยู่ในสถานะรองของอินเดีย ซึ่งมีจุดยึดในการวิพากษ์วิจารณ์ต่อลัทธิชาตินิยมฉบับทางการที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบจักรวรรดิ ตลอดจนประวัติศาสตร์นิพนธ์ในยุคหลังอาณานิคมที่สนับสนุนการเมืองแบบดังกล่าว ในขณะที่หันมาให้ความสำคัญและหาที่ทางให้กับภาษาทางการเมืองของมวลชนคนชั้นล่างและผู้ตกอยู่ในสถานะรองในพื้นที่ประวัติศาสตร์

เอกสารอ้างอิง/References

- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2560). เรย์นัลโด อีเลโต: มวลชนคนชั้นล่าง ประวัติศาสตร์แห่งชาติ และความรู้แบบอาณานิคม. สมมติ.
- รณชิต กูหา. (2564). *กฎหมายอาญา: มุขานิจิตสำนึกในอินเดียยุคอาณานิคม* (ปรีดี หงษ์สตัน, ผู้แปล). Illuminations Editions. (ต้นฉบับพิมพ์ปี 1983).
- สิงห์ สุวรรณกิจ. (2558). งานศึกษาผู้ตกอยู่ในสถานะรอง: ทบทวนประวัติศาสตร์นิพนธ์และมวลชนผู้เคลื่อนไหว. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 27(1), 149-189.
- สิริฉัตร รักการ. (2561). *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ฟิลิปปินส์กับชะตากรรมของชาติ: อากาการตาสว่างกับอารมณ์ค้างแบบหลังอาณานิคม*. Illuminations Editions.
- Agoncillo, T. A. (1956). *The revolt of the masses: The story of bonifacio and the Katipunan*. University of the Philippines Press.
- Agoncillo, T. A. (1963). *Writings and trial of Andres Bonifacio*. Bonifacio Centennial Commission and the University of the Philippines.
- Agoncillo, T. A. (1972). Gap in Philippine History. In *Proceedings and Working Papers of the First Seminar for Provincial Historical Committees* (pp. 1-112). National Historical Commission.
- Agoncillo, T. A., & Magahas, F. B. (2010). *Philippine History*. C & E Pu Publishing.
- Aguilar, F. (2020). What made the masses revolutionary?: Ignorance, character, and class in Teodoro Agoncillo's the revolt of the masses. *Philippine Studies: Historical and Ethnographic Viewpoints*, 68(2), 137-78.
- Anderson, B. (1991). *Imagine communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.
- Antonio, J. L., & Ancheta, C. F. (2014). The Basi revolt of 1807: Its historical and axiological relevance. In *the DLSU Research Congress 2014: Towards Rigorous, Relevant and Socially Responsive Lasallian Research* (pp. 1-8). De la Salle University.
- Benitez, C. (1926). *History of the Philippines: Economic social political*. Ginn and Company.
- Cano, G. (2005). *The 'Spanish Colonial Past' in the construction of modern Philippine history: A critical inquiry into the (mis)use of Spanish source* [Doctoral dissertation, National University of Singapore]. Core.
- Cano, G. (2013). LeRoy's the Americans in the Philippines and the history of Spanish rule in Philippines. *Philippine Studies*, 61(2), 3-44.

- Chakrabarty, D. (2000). *Provincializing Europe: Postcolonial thought and historical difference*. Princeton University Press.
- Chatterjee, P. (1993). *Nationalist thought and the colonial world: A derivative discourse*. University of Minnesota Publishing.
- Constantino, R. (1972). A backgrounder in Philippine history. In *Proceedings and Working Papers of the First Seminar for Provincial Historical Committees* (pp. 1-112). National Historical Commission.
- Constantino, R. (1975). *The Philippines: The continuing past*. Foundation for Nationalist Studies.
- De la Costa, H. (1961). *The Jesuits in the Philippines, 1581-1768*. Harvard University.
- Foucault, M. (1994). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. Vintage.
- Ileto, R. (1979). *Pasyon and revolution: Popular movements in the Philippines, 1840-1910*. Ateneo de Manila University Press.
- Ileto, R. (1988). Towards a non-linear emplotment of Philippine history. In L. T. Ghee (Ed.), *Reflections on Development in Southeast Asia*. Institute of Southeast Asian Studies.
- Ileto, R. (1999). Religion and anti-colonial movement. In N. Tarling (Ed.), *The Cambridge History of Southeast Asia Volume Three from c. 1800-1930s* (pp. 193-244). Cambridge University Press.
- Ileto, R. (2001). Orientalism and the study of Philippine politic. *Philippine Political Science Journal*, 22(45), 1-32.
- Ileto, R. (2011). Reflection on Agoncillo's "Revolt of the Masses" and the politics of history. *Southeast Asian Studies*, 49(3), 496-520.
- Jose, F. S. (2005). Literature as history. *Lecture in The Writer in Residence Program*, May 5, The Cubberley Auditorium of Stanford University in Palo Alto, California.
- Jose, F. S. (2010). *Po-on*. Solidaridad Publishing House.
- Karnow, S. (1989). *In our image: America's empire in the Philippines*. Foreign Policy Association.
- Lande, C. (1965). *Leaders, factions and parties: The structure of the Philippines politic*. Yale University.
- LeRoy, J. (1905). *A Philippine life in town and country*. G.P. Putnam's Sons.
- May, G. A. (1984). Private Preshier and Sergeant Vergara: The underside of the Philippine-American war. In P. Stanley (Ed.), *Re-appraising an Empire: New Perspective on Philippine-American History* (pp. 35-57). Harvard University Press.

- Palanco, F. (2002). Diego Silang's revolt: A new approach. *Philippine Studies*, 50(4), 512-537.
- Palanco, F. (2010). Revolt of 1975: According to Spanish primary source. *Philippine Studies*, 58(1/2), 45-77.
- Paredes, O. (2013). *A mountain of Difference: The Lumad in Early Colonial Mindanao*. Cornell University.
- Rafael, V. (1988). *Contracting colonialism: Translation and Christian conversion in Tagalog society under early Spanish Rule*. Cornell University.
- Rafael, V. (2000). *White love and other events in Filipino history*. Duke University Press.
- Roth, D. (1977). *The friar estates of the Philippines*. University of New Mexico Press.
- Salazar, Z. (1993, November 20). Ang Relihiyong Austronesyano ng Anito: Batayan ng Sinaunang Sampalataya ng Kapilipinuhan. In *the Symposium: Spirit of the Philippines* [Symposium]. Manila, Philippines.
- Salazar, Z. (1996). Ang Babaylan sa Kasaysayan ng Pilipinas, In *Woman's Role in Philippine History: Selected Essay* (pp. 52-72). Center for Woman's Studies, University of the Philippines.
- Scott, W. (1974). *The discovery of the Igorots: Spanish contacts with the Pagans of Northern Luzon*. New Day.
- The President of the Philippines. (1973). *President decree No. 105: Declaring national shrines as sacred (Hallowed) place and prohibiting desecration thereof*. The Official Gazette. <https://www.officialgazette.gov.ph/1973/01/24/presidential-decree-no-105-s-1973/>
- The President of the Philippines. (1969). *Republic act No. 5464: An act declaring the period from January one to December thirty-on, nineteen hundred sixty-nine, as the general Aguinaldo centennial year, and appropriating funds therefor*. The Official Gazette. https://lawphil.net/statutes/repacts/ra1969/ra_5464_1969.html